

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

**KATEDRA SLAVISTIKY
SEKCE UKRAJINISTIKY**

**«Польові дослідження з українського
сексу» Оксани Забужко у феміністичному
дзеркалі**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VYPRACOVALA: Bc. ESTER KADLECOVÁ

VEDOUCÍ PRÁCE: Mgr. Uljana Cholod Ph.D.

OLMOUC 2010

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci dne 16. srpna 2010.

Ester Kadlecová

Děkuji Mgr. Uljaně Cholod Ph.D. za čas, který mi věnovala ke konzultacím, průběžným korekturám a stylistickým úpravám textu, ale také za psychickou podporu, kterou mi během psaní diplomové práce poskytovala.

Зміст

Зміст.....	4
Вступ	5
(1.) Сучасна українська література	14
1.1 Дискурси у сучасній українській літературі	16
1.2 Специфіка українського постмодерністського дискурсу	19
1.3 Проблема періодизації постмодерної літератури України	22
(2.) Постмодернізм українських письменниць	27
2.1 Пояснення феміністичного дискурсу на матеріалі роману О. Забужко	31
2.2 Літературний скандал «Польових досліджень» в жіночій прозі	35
2.3 Принцип автобіографізму як один з виразників стилю Оксани Забужко	39
(3.) Визначальні мотиви та особливості у романі «Польові дослідження з українського сексу»	45
3.1 Прояв сексуальної свободи головної героїні у романі «Польові дослідження з українського сексу»	53
Висновки	59
Резюме	62
Список використаної літератури та джерел	69
Інші джерела	71
Бібліографія	73
Ілюстраційні додатки.....	76

*Перша і головна заповідь письменника:
Не збреши.
Здавалося б, просто. Та сама вона,
коли триматись її послідовно, й
робить літературу небезпечною
професією - як у альпініста або водолаза.¹
Оксана
Забужко*

Вступ

XX століття у світі відзначається переважно бурхливим розвитком ідей фемінізму та розмаїттям феміністичних течій. Характерною рисою сучасного літературознавства є те, що постмодерний критичний дискурс розпочав ретроспективний перегляд української літератури, коли чітко проявилися ці феміністичні тенденції.

Що було причиною виникнення фемінізму як культурного процесу і як цей процес змінив світогляд суспільства? Яким чином активізувалася жіноча проза і створила особливу течію у постмодерній літературі? Це питання, які вимагають детального дослідження та наступної дискусії, яка пов'язана із сучасною ситуацією в літературі.

Варто зауважити, що вагома література представлена суто чоловічими іменами і насичена чоловічими протагоністами. Крім того, у літературі відображений виключно чоловічий досвід. Тому феміністична критика прагне заповнити лагуну малопредставлених жіночих імен в літературі.

Коли говорять про жіночу прозу, йдеться про визначення соціокультурного та цілісного художньо-естетичного феномену, сутність якого полягає в створенні жінками-письменницями текстів, які мають на меті передати специфічне жіноче світосприйняття, репрезентувати і реабілітувати жіночі культурні практики.²

Наша зацікавленість даною проблематикою та її актуальність аргументована тим, що в українському літературному просторі 90-х років Оксана Забужко вперше порушила питання гендерної асиметричності у суспільстві у своєму першому романі «Польові дослідження з українського сексу» (роман написаний у 1994 р.), який викликав цілий шквал емоційних відгуків читачів та літературних критиків та породив чимало дискусій

¹ Забужко, О.: Диригент останньої свічки. «Радянський письменник», Київ 1990, С. 127.

² Улюра, А.: Ін: < http://community.livejournal.com/feminism_ua/475859.html > [29.11.2010].

морально-етичного характеру щодо права письменника порушувати ті чи інші ментальні та звичаєві табу. Хоча, це один з перших серйозних романів про проблему жіночості, котрий показав, що українська література може бути іншою, що колись довели своєю діяльністю О. Кобилянська, Л. Українка. «Мені пощастило на старті»³ - наголошує Оксана в кожному інтерв'ю. Справді, Оксана Забужко є однією з найбільш відомих, а водночас і найбільш критикованих письменниць літературного покоління 80-років ХХ ст, яка декларує жіночу ідею в новій українській літературі.

Прикметно, що О. Забужко – одна з найбільш досліджуваних письменниць в українському літературознавстві. Зокрема, роман «Польові дослідження...» розглядають такі літературознавці: В. Агеєва, Є. Баран, І. Долженнікова, Н. Зборовська, О. Корабльова, Л. Масенко, Л. Таран, Т. Тебешевська-Качак. Дослідження такого «живого явища», яке в даний час перебуває у процесі свого становлення, є яскравим матеріалом для того, щоб знайти найголовніші аспекти прозового «автоміфу» Оксани Забужко, неоднозначної і суперечливої постаті сучасної жіночої літератури.

Під цим кутом зору спробуємо поглянути на прозову творчість Оксани Забужко та її міжлітературний контекст. Саме цей комплекс проблем буде **об'єктом нашого дослідження. Предметом дослідження** є її роман-есе «Польові дослідження з українського сексу», також автобіографія, і різного роду публікації (інтерв'ю, розмови, публіцистичні статті авторки), далі статті сучасних дослідників, які зацікавилися життям і творчістю письменниці.

Метою дослідження нашої праці є створення цілісного феміністичного портрету Оксани Забужко, крізь який намагатимемося виконати такі завдання:

1. Проаналізувати сучасну українську прозу та специфіку українського жіночого постмодерністського дискурсу в сучасній літературі.
2. Пояснити феміністичний дискурс на матеріалі роману «Польові дослідження з українського сексу»; визначити головні мотиви та особливості цього твору.
3. Спостерігати виникнення нового своєрідного типу жінки: «нової героїні – жінки інтелектуала» у романі Оксани Забужко.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. У першому розділі «Сучасна українська література»

³ Мені пощастило на старті: Інтерв'ю з Оксаною Забужко // Жінка як текст. «Факт», Київ 2002, С. 179.

знаходимо синтезовані теоретичні відомості щодо наукової інтерпретації понять сучасної української літератури. Вони пов'язані з дискурсами, які формували вплив на художній стиль «жіночого письма». Далі розглядаємо питання про періодизацію постмодерної літератури України між поколіннями письменників постепохи, які хотіли вивести літературу на нові естетичні обрії поза межами соціалістичної ідеології.

У другому розділі «постмодернізм українських письменниць» спробуємо проаналізувати специфіку жіночого письма. Сучасна літературна ситуація пов'язана з іменами В. Агеєвої, Т. Гундорової, Н. Зборовської, С. Павличко, Т. Тебешевської-Качак, Г. Улюри, С. Філоненко та ін. У нашій роботі феномен жіночої творчості представляємо прозою сучасної української письменниці Оксани Забужко, а саме її автобіографічним романом «Польові дослідження з українського сексу». Цей твір став основою для нової концепції особистості жінки. Це своєрідна інтеграція життєвого принципу жінки–лідера - самої Оксани Забужко та генеалогічна ідентифікація «сильних владних жіночих характерів», які вирізняються з «маминої сторони» родоводу, про що написала авторка в «Автобіографії».⁴

Завданням третього розділу «Визначальні мотиви та особливості у романі «Польові дослідження з українського сексу» йдеться про те, що у творах жіночої прози формується особливий тип героїні. Предметом дослідження у підрозділі «Нова концепція особистості жінки ... » стає сучасна жінка, українська письменниця. Такий тип героя наявний у прозі О. Забужко. Героїня – інтелектуал розкриває гендерні питання, з якими пов'язані декілька конкретних мовних явищ, що є прикметною рисою жіночого мислення. Цілий роман можемо також зрозуміти як зображення «сексуальної одісеї», у якій авторка не боїться говорити про найінтимніше.

Поза тим, у вступі ще вважаємо за потрібне додати бібліографію письменниці. Тож Оксана Забужко народилася 19 вересня 1960 р. у місті Луцьку. З 1968 р. живе в Києві. Закінчила філософський факультет (1982) та аспірантуру з естетики (1985) Київського державного університету ім.

⁴ Автобіографія// Забужко, О.: Сестро, сестро. «Факт», Київ 2003, С. 229 – 236.

Шевченка (тепер – Київський національний університет ім. Т. Шевченка). У 1987 р. захистила дисертацію «Естетична природа лірики як роду мистецтва» на звання кандидата філософських наук. 1986 – 1987 р. викладала естетику в Київській консерваторії ім. П. І. Чайковського. З 1988 р. працює в Інституті філософії НАН України. Кілька семестрів викладала україністику в США (1992 р. – в Пенн Стейт університеті, у 1994 р. – у Пітбурзькому університеті), 1994 р. перебувала в Гарвардському університеті як стипендіат Фондації Фулбрайта, 1998 р. була стипендіатом Фонду Рокфеллера, а 1999 р. – Департаменту культури м. Мюнхена, 2002 р. – Департаменту м. Грац.

Письменниця вела авторську колонку у тижневиках «Наша Україна» (1997), «Столичные новости» (2000) та журналу «Панорама» (1996 – 1998). Викладала літературну майстерність на філологічному факультеті Київського національного університету ім. Т. Шевченка (2001), виступала з лекціями у провідних університетах Європи та США – Стокгольмському, Колумбійському, Єльському та ін. Візначена преміями «Мистецькі вершки – 1996», «Фонду ім. Щербань-Лапіка» (1996), Фондації Ковалевих (1998), Global Commitment Fondation (1997), Фондації Ледіг-Ровольт (2001), Департаменту культури м. Грац та ін. Її поезія отримувала також низку нагород та міжнародних поетичних фестивалів (гран-прі за поезію на міжнародному фестивалі в Румунії 2004 р.). Член Асоціації українських письменників.

У серпні 2006 року журнал «Кореспондент» включив Забужко в число учасників рейтингу ТОП-100 «найвпливовіших людей в Україні», до цього в червні книга письменниці «Let my people go» очолила список «Краща українська книга», ставши вибором читачів Кореспондента №1.

Оксана Забужко - одна з небагатьох українських письменниць, які живуть на гонорари від написаних книг. Отже, значна частка доходу Оксани Забужко надходить від книг, виданих за кордоном. Твори Забужко зацікавили читачів багатьох європейських країн⁵, а також знайшли своїх прихильників у США.

⁵ Німеччина, Польща, Росія, Румунія, Нідерланди, Швеція, Італія, Болгарія, Польща, Чеська Республіка

Бібліографія письменниці виглядає наступним чином:

Поезія: «Травневий іній» (Київ: Молодь, 1985), «Диригент останньої свічки» (Київ: Радянський письменник, 1990), «Автостоп» (Київ: Український письменник, 1994), «A Kingdom of Fallen Statues» (Toronto: Wellspring Ltd., 1996), «Новий закон Архімеда: Вибрані вірші 1980 – 1998» (Харків: Акта, 2000), «Друга спроба» (Київ: Факт, 2005).

Книги прози: романи «Польові дослідження з українського сексу» (Київ: Згода 1996; К.: Факт, 1998; 2000, 2002, 2003, 2004, 2006, 2007, 2008, 2009), «Музей покинутих секретів» (Київ: Факт, 2009, 2010); повісті та оповідання «Казка про калинову сопілку» (Київ: Факт, 2000, 2001), «Сестро, сестро» (Київ: Факт, 2003, 2004, 2006), «Книга буття, глава четверта» (Київ: Факт, 2008) та том вибраного «Вибрана проза» (Харків: Акта, 2003).

Філософсько-літературознавчі праці: популярні есе «Дві культури» (Київ: 1990), наукові праці «Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу» (Київ: Абрис 1997; Факт, 2001, 2006), «Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період» (Київ: Наук. Думка, 1992; Основи 1993; Факт, 2006, 2009), «Notre Dame D' Ukraine: Українка в конфлікті міфологій» (Київ: Факт, 2007)

Публіцистика: книга есеїстики «Хроніки від Фонтінбраса: Вибрана есеїстика 90-х» (Київ: Факт, 1999, 2001, 2006, 2009), збірка статей «Репортаж із 2000-го року» (Київ: Факт 2001), збірка документальної хроніки «Let my people go: 15 текстів про українську революцію» (Київ: Факт, 2005, 2006)

Редагування та переклади: Оксана Забужко є також одним із редакторів-упорядників англomовної антології «From Three Worlds: New Writing from Ukraine» (Boston, Mass.: Zephyr Press, 1996), прозового перекладу «Світлана Алексієвич. Чорнобиль: Хроніка майбутнього» (Київ: Факт, 1998), і ще одного упорядкування «Юрій Шевельов. З історії незаконної війни» (Київ: Києво-Могилянська Академія, 2009).

Уперше з прозою Оксана Забужко виступила на сторінках журналу «Україна» (1988. – Ч. 23: оповідання «Шукаючи собору»), а згодом опублікувала повісті «Книга Буття, Глава четверта» – у «Прапорі» (1989. – Ч. 12), «Інопланетянка» – у «Сучасності» (1992. – Ч.8), «Я, Мілена» та «Дівчатка» – у «Кур'єрі Кривбасу» (відповідно 1998. – Ч. 95-96 та 1999 – Ч. 119–121). Оповідання письменниці вміщені у часописах «Світо-вид» (1993. – Ч.4), «Кур'єр Кривбасу» (1996 – Ч. 65–66), «Женский журнал» (2001. – Февр.) У журналах «Формат 21» (осінь 2000 р.) та «Олигарх» (2001. – Ч. 2) надруковані фрагменти з нового роману Забужко.

Її проза увійшла до хрестоматійного додатка «МУЕАЛ» (Плерома. – 1998. – Ч. 3: поема та уривок з роману «Польові дослідження з українського сексу», антології «Приватна колекція» (Львів: ЛА «Піраміда», 2002: повість «Дівчатка»). Твори та інтерв'ю письменниці також вміщені у книзі «Жінка як текст: Емма Андієвська, Соломія Павличко, Оксана Забужко: Фрагменти творчості і контексти» (К.: Факт, 2002). Поезія вміщена в багатьох збірниках та антології «Вісімдесятники» (Едмонтон, 1990).

Цікава й імпульсивна та полемічна есеїстика письменниці, серед якої можна виділити есе «Психологічна Америка» й азіатський ренесанс, або «Знову про Карфаген» (Сучасність. – 1994. – Ч.9). А також порівняно нова книга «Нерви ланцюга: 25 есеїв про свободу», куди увійшов її есей «Із трьох телесюжетів з проміжком двадцять п'ять років». За книгою її есеїстики «Хроніки від Фонтібраса» 2001 р. знято одноіменний фільм (режисер О. Челеник) та з'явилися на сцені її інсценізації «Калинова Сопілка» (за «Казкою про калинову сопілку») в Чернівецькому музично-драматичному

театрі ім. Ольги Кобилянської (режисер Людмила Скрипка, прем'єра: 2009 р.), «Польові дослідження з українського сексу» на сцені театру Полонія (Варшава, режисер Кристина Янда, прем'єра: 2006) та на сцені Київського Експериментального театру в рамках фестивалю моновистав «Відлуння» (режисер Анастасія Сосновська, прем'єра: 2003).

Твори Оксани Забужко також перекладені багатьма європейськими мовами і вийшли окремими книгами: англійською – поезія та есеїстика (*A Kingdom of Fallen Status: Poems and Essays by Oksana Zabuzhko/ Transl. by Marco Carynnyk, Askold Melnyczuk, Michael M. Naydan. Wanda Phipps, Lisa Sapinkopf, Douglas Burnet Smith and Virlana Tkacz. – Toronto: Wellspring Ltd., 1996*); роман «Польові дослідження з українського сексу» був перекладений угорською (*Terepvizsgálatok az ukránok szexualisétéről. – Budapest: Európa Könyvkiadó, 1999*), чеською (*Polní výzkum ukrajinského sexu. – Praha: One Women Press, 2001, 2002*), польською (*Badania terenowe nas ukraińskim seksem. – Warszawa: WAB, 2002*), німецькою (*Feldsterdien über ukrainischen sex. – Wien-Graz: Droschl, 2005*), болгарською (*Полеви uzledvaniyc na ukrainския секс. – София: Изток-Запад, 2005*), шведською (*Fältstudier i ukrainskt sex. – Stockholm: Norstedts Vorlag, 2005*), італійською (*Sesso ucraino: istruzioni per l'uso. – Nardo: Besa Editrice, 2005*), російською (*Полевые исследования украинского секса. – М.: Изд-во «Независимая Газета», 1998, 2001, 2002*), румунською (*Studii interen despre sexul ucrainean. – Bucuresti: Grupul Editorial ART, 2008*), голландською (*Veldonderzoek naar Oekraïense seks. – Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2009*) мовами; книга прози «Сестро, сестро» – чеською (*Sestro, sestro. – Praha: Argo, 2006*), польською (*Sistro, sistro. – Warszawa: WAB, 2007*); повість «Казка про калинову сопілку» з передмовою автора до перського читача (*Afsaane-ye-flut-e-budaaq. – Тегеран: Нашр-е-неї, 2006*); з її прозових творів англійською мовою були перекладені оповідання «Дівчатка» (*Girls. A Story. Translated by Askold Melnyczuk. – Boston – New York – San Francisco: Arrowsmith, 2005*) та повість «Я, Мілена» (*I, Milena. – Ed. By Janice Kulyk-Keefe&Solomea Pavlychko. Transl. from Ukrainian by Marco*

Carynyk&Marta Horban. Cotaeau Books, 1998; Ed. by Agatha Schwartz and Luise von Flotow. Northwestern University Press, 2006).

Вірші Оксани Забужко перекладені чотирнадцятьма європейськими мовами і включені до багатьох антологій світової поезії. В англійському перекладі зроблена постановка віршів Оксани «Попелюшка» і «Пані Мержинська» нью-йоркського Yara Arts Group 1998 р. у Кембриджі, Массачусетс, а взимку 1999 р. у нью-йоркському Карнегі Холл відбулася прем'єра моноопери В. Балея «Клітемнестра» на текст англійського перекладу вірша української поетеси, а 2003 року – моновистава Галини Стефанової у Торонто за «Польовими дослідженнями з українського сексу».

Оксана Забужко перекладає з англійської і французької мов. Вона переклала, зокрема «Центурії» Нострадамуса (Всесвіт. – 1991. – Ч. 10). У її перекладі з білоруської вийшла книга Світлани Алексієвич «Чорнобиль: Хроніка майбутнього» (К.: Факт, 1998). Перекладала також поезію С. Плат і М. Хоу (Габор В. Приватна колекція. Вибрана українська проза та есеїстика кінця ХХ ст. – Львів, 2002).

Як поетеса, Оксана дебютувала у десятирічному віці, тоді ж була підготована до друку її перша поетична збірка з передмовою Михайла Стельмаха, але через сумнозвісні київські події 1973 р. батьки молодого обдарування потрапили у «Чорний список», а книга вийшла аж через дванадцять років.

Життя і творчість О. Забужко викликали зацікавлення багатьох сучасних дослідників, серед тих, хто приділив найбільше уваги тим чи іншим проблемам можна назвати Є. Нахліка, І. Мойсеєва, Л. Масенка, Н. Зборовську, С. Пінчука, Л. Тарана, В. Агеєву, С. Марвієнко, Г. Кошарську, Т. Тебешевську-Качак, М. Найдана, Ю. Шереха, К. Ботанову, Ж. Дусову, О. Карабьову, М. Скаліцкого, В. Попковського, М. Рябчука, І. Долженкову, В. Неборака, Н. Білоцерківець, В. Рубана, В. Скуратівського, С. Павличко та ін. Наприклад, у Центральному Європейському університеті (Будапешт) була захищена дисертація з постколоніальної компаративістики – порівняння творчості Оксани Забужко і Джемайки Кінкойд. Також відомо, що «Автобіографія», яка вийшла у збірці прози «Сестро, сестро», була написана на

прохання професора Г. Кошарської, голови департаменту славістики Університету Макквейрі (Австралія), для її дослідницької праці.

Тому названі вище праці висвітлюють лише окремі аспекти творчості письменниці, натомість бракує цілісного синтетичного дослідження, яке б охопило різні грані її творчої індивідуальності та різні форми вияву її таланту, думок, творчих та життєвих концепцій, тобто цілісного аналізу творчості письменниці.

Отже, базуючись на цих вихідних даних про авторку та спираючись на досвід літературознавців, що досліджували різні аспекти творчості Оксани Забужко, форми вияву авторської свідомості та природу ліричного та епічного, переходимо до основного дослідження.

(1.) Сучасна українська література

Найбільш важливою особливістю у кінці 80-х — на початку 90-х рр. ХХ ст. можна вважати процес оновлення української літератури, який набув значної сили. Зміни в суспільному житті країни, зокрема розпад СРСР, вплинули на розвиток літератури. У 1991 році Україна вийшла зі складу радянської імперії й проголосила свою незалежність. Почалася розбудова демократичної суверенної європейської держави. Це докорінно змінило характер розвитку літературного процесу: відкидалися догматичні схеми розвитку літератури у заідеологізованих рамках «соцреалізму» й відбувався інтенсивний пошук нових естетичних способів моделювання й зображення дійсності.

Коли говоримо про тенденції розвитку літератури наприкінці 80-х — 90-х років ХХ ст., можна вказати на те, що найбільш кардинальні зрушення відбувалися у системі естетичних критеріїв суспільства, творилися нові парадигми художнього мислення, форми й структури творчості, до духовної культури народу повернулися літературно-мистецькі надбання минулих епох, заборонені тоталітарним режимом з ідеологічних міркувань. Проте, нова естетична стратегія в українському письменстві намітилася після катастрофи на Чорнобильській АЕС, яка неначе пробудила і письменників старшого покоління, і шістдесятників, породила нову генерацію митців постчорнобильської епохи.

«Сучасну українську літературу тому називають «літературою після 1991 року», акцентуючи зв'язок нових художніх тенденцій з тими процесами, що відбувалися в суспільстві після здобуття Україною незалежності, або, в іншій редакції, — «поколінням 86-го року», маючи на увазі, що Чорнобильська катастрофа була моментом трагічної істини, який заторкнув самі основи світосприймання, якнайвиразніше висвітлив фальш насаджуваних державною ідеологією цінностей».⁶

⁶ Агаєва, В.: Ін: <<http://www.fact.kiev.ua/books/fragments/37/>>[26. 6. 2010].

Тріумфально усталився у літературі дещо запізнілий «постмодернізм». У цей час вибухнула потужна творча енергія молодшого покоління письменників, які хотіли вивести мистецтво слова за межі політики, ідеологічних й адміністративних втручань у художню творчість, зробити його естетично самодостатнім. Тут можна говорити про кілька тенденцій модернізації мови. З одного боку, приміром, у Юрія Андруховича, Володимира Діброви, Олександра Ірванця, Світлани Пиркало, бачимо - пародіювання мовного офіціозу, і бадьорих радянських, і солодкавих народницьких кліше, введення сленгових елементів тощо. Іншу можливість використовують такі поети й прозаїки, як, скажімо, Ігор Римарук, Василь Герасим'юк, Оксана Забужко, Євген Пашковський, Тарас Прохасько. Ідеться про ускладнений синтаксис, авторські неологізми, вживання рідкісних словникових знахідок, стилізацію, тобто розвиток тієї тенденції, яка була започаткована ще в модернізмі двадцятих років.

Отже, незважаючи на численні репресії в минулому, Україна може дійсно пишатися письменниками, які не бояться писати рідною мовою і висловлювати голосно свої думки. Україна справді вступила в нову епоху літературного процесу.

1.1 Дискурси у сучасній українській літературі

Сучасна критика на чолі з Миколою Евшаном⁷ вважає, що ХХ століття в Україні починалося з гострого конфлікту, з протистояння старої й нової мистецьких генерацій, причому згадане протистояння виявилось в цілому ряді нових дискусій.

Поняття «дискурсу» (від. лат. *discursus*) в сучасній філософії і в сучасному мистецтвознавстві сформувалось в період кризи філософії структуралізму та ранньої постструктуралістської філософії (кінець 60-х – початок 70-х років). Зміст поняття «дискурсу» пояснює «Мала українська енциклопедія актуальної літератури»⁸, як наявність ситуації, зокрема у мистецтві, коли в межах певного списку знаків, символів, понять, образів, авторитетів виникає домовленість між людьми, інтегрованими у ситуацію, про ієрархію цінностей цього списку. За словами експертів постмодернізму дискурс також пов'язаний із світоглядними пріоритетами, історією, поточною ситуацією у соціумі.

На основі вивченого матеріалу⁹ зауважуємо, що у сучасній українській літературі функціонують такі типи дискурсів: модерний, неомодерний, заповідально-селянський, постмодерний, але домінують тільки два. Перший з них – занепадаючий заповідально-селянський, або тестаментарно-рустикальний (ТР-дискурс), пов'язаний з національно-просвітницькою ідеологією та відповідним світоглядом кінця ХІХ – початку ХХ ст. та модифікований впливом радянської профанійної схеми «мистецтво належить народові». ТР-дискурс базується на реалістичній традиції із певними вкрапленнями романтизму та модернізму, будується на селянському ґатунку мислення і ментальності. Плекає свої символи й поняття: нація, традиція, Шевченко, Франко (Маланюк, Донцов, Стус), русифікація, державність, національна символіка, земля, праця.

⁷ псевдонім Миколи Йосиповича Федюшки, представника ранньомодерністської літературної критики

⁸ видання і антологія, що насамперед висвітлює український літературний процес 80-х, 90-х років ХХ століття. Енциклопедія вийшла друком як спеціальний третій номер журналу «Плерома» за 1998 рік в рамках проекту «Повернення деміургів». Енциклопедія була опублікована видавництвом Лілея-НВ (Івано-Франківськ)

⁹ теорію розділення на дискурси написано на базі матеріалів антології: Плерома 2000. Мала українська енциклопедія актуальної літератури. «Лілея НВ», Івано Франківськ 2000»

Другий дискурс – постмодерністський (ПМ-дискурс). Він не виник в Україні органічним шляхом (через винищення майже всіх представників модерного дискурсу в Україні у 30-х рр.) а скорше є віддзеркаленням світового ПМ-дискурсу. Постмодерний дискурс з'явився в кінці 80-х – 90-х роках, як потреба та синтез постмодерних концепцій та непостмодерної ситуації в українському мистецтві. На тлі панування катастрофічної деградації ТР-дискурсу і культурного шоку, спричиненого швидким зростанням інформаційної відкритості суспільства в Україні. Фундаментом ПМ-дискурсу в Україні став андеграунд 80-х років¹⁰. Представники андеграунду протистояли офіційному радянському мистецтву соцреалізму, використовуючи надбання західного модернізму. У нього такі характерні ознаки: екзистенція, рефлексія, відкритість, гра, карнавал, художній твір як відверта гра цитатами, ремінісценціями, алюзіями зі світового письменства. ПМ- дискурсу виразно поділяється на два періоди, що їх умовно можна означити на 1) період 80-х років 2) період 90-х, або ПМД-80 та ПМД-90.

Кожен з двох описаних основних дискурсів має свій список авторитетів, символів та понять. Окрім ТР-дискурсу та ПМ-дискурсу, в українській літературі існують проміжні та окремі дискурси та «ідіолекти»¹¹, пов'язані з іменами Валерія Шевчука, Емми Андіївської, Оксани Забужко і Юрія Винничука. У цьому випадку говоримо про неомодерний дискурс (НМ-дискурс), або про поновне звертання до неоромантизму чи «постмодерний різновид неоромантизму».

Дискурс неомодернізму об'єднав у 60-80-ті роки практично всіх літераторів України і був розпочатий у середині 50-х років Нью-Йоркською групою. Перші ознаки маніфестально-опозиційної модерності прослідковуються у найкращих зразках літературного «шістдесятництва» з його домінуючим політичним ухилом, який перебував у просторах самоусвідомлення, далеких від світових модерністських практик. Тільки у постшістдесятницькій ситуації, з іншого боку – у львівському середовищі зламу десятиліть (І. Калинець, Г. Чубай) в епоху «Київської школи» поезії, неомодерністський знаково-образний комплекс розгорнувся до

¹⁰ цей дискурс складався з літератури андеграунду, самвидаву та української діаспори

¹¹ індивідуальний стиль митця.

проблематики, ціннісного списку та креативних практик повноціного мистецького дискурсу.¹² Остаточного його оформили «вісімдесятники».

Віра Агеєва у передмові до своєї книги «Українська мала проза ХХ століття»¹³ пояснює, що вісімдесятники прийшли в літературу достеменно при кінці соцреалістичної епохи, відчувало не лише сп'яніння від свободи, але ще й певне запаморочення дезорієнтації, коли все навколо змінювалося надто швидко й доводилося водночас вибудовувати заново систему естетичних вартостей і пріоритетів, повертати цінності, означувати параметри автентичного національного класичного канону й віднаходити викреслених з того канону попередників, які б стали літературними «батьками» чи «дідами» для генерації кінця століття. І в літературній критиці, і в есеїстиці, і в художніх текстах можна виокремити більш чи менш цілісний полемічний дискурс, побачити обриси ще одної дискусії про шляхи модернізації вітчизняного письменства, його нові пріоритети й орієнтації.

На основі вищесказаного можна зробити висновок про те, що українська література за період від кінця ХХ століття до сьогодні змінила пріоритети дискурсів. Причиною цього явища можна було би вважати впливи інших, досі недоступних тенденцій із Західної Європи та Америки. Українське культурне середовище стало відкритим вільним простором для формування нової незалежної ментальності. Особливо це стосується так званої нової жіночої прози, яка знайшла широкий відгук у читачів та розбурхала літературну критику.

¹² текст написано на базі матеріалів антології: Плерома 2000. Мала українська енциклопедія актуальної літератури. «Лінея НВ», Івано Франківськ 2000»

¹³ Агеєва, В.: Українська мала проза ХХ століття. Антологія. «Факт», Київ 2008.

1.2 Специфіка українського постмодерністського дискурсу

Проблема вивчення української літератури останнім часом є надзвичайно важливою і актуальною в сучасному літературному процесі, тому що сучасне українське літературознавство не має повноформатних розвідок про постмодернізм. Оскільки феномен постмодернізму належить до новітніх течій у літературі (див. попередній підрозділ), то відповідно існує незавершеність та несформованість цього явища. Адже самі дослідники перебувають усередині постмодерного дискурсу і творять його базу. Іншими словами, письменники постмодерної української літератури перебувають у двоякій позиції – митця та критика одночасно. Таким чином, питання про сенс і призначення постмодернізму в Україні породило затяжну дискусію, яку дотепно підсумував один з її ініціаторів – відомий український письменник Юрій Андрухович: «Настав той час, коли постмодернізму в нас не критикує тільки лінивий або мертвий». Потім сам назвав цей напрям однією «з інтелектуальних фікцій нашого часу».

Для визначення поняття постмодернізму звернімося до літературознавчого словника-довідника, де знайдемо, що постмодернізм походить з латинського терміну *post* – префікс, тобто наступність: за, після, далі та франц. *moderne* – новітній, сучасний). Отже, це загальна назва окреслених останніми десятиліттями тенденцій у мистецтві, що виникла після модернізму та авангардизму.¹⁴

Наступне поняття є західний постмодернізм «як продукт, передусім, постіндустріального, споживацького суспільства, орієнтований на масового читача, хоча в кращих своїх зразках поліфункціональний, багаторівневий».¹⁵

А тепер можна сформулювати нове поняття - східноєвропейський постмодернізм, зокрема й український, як посттоталітарне, постколоніальне мистецтво з певною історією свого виникнення. Цей тип постмодернізму в Україні вперше почав себе виявляти в кінці 80-х рр. на ґрунті російської літератури. Виникнення постмодерного дискурсу в українській літературній

¹⁴ Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. «Академія», Київ 1997, С. 549.

¹⁵ Андрухович, Ю.: Плерома 2000. Мала українська енциклопедія актуальної літератури. «Лінеа НВ», Івано Франківськ 2000, С. 43.

традиції було обумовлено зневірою в старі ідеали, руйнацією ієрархічної системи цінностей патріархального устрою.

Значна кількість творів постмодерного спрямування стала фактом культурної свідомості. Стан української літератури після проголошення політичної незалежності держави, звісно змінюється. Перш за все існує ідеологічна свобода, свобода письма і друкування, тобто припинення дії цензури. Заборонені книги, більше україномовних перекладів світової літератури, нові літературознавчі методології, нові часописи – все це стало більш доступним.

«Постмодернізм - об'єктивна даність, спричинена соціокультурною ситуацією у світі, зокрема в Україні. Слушно говорить Л. Тарнашинська, що постмодернізм слід сприймати «як ланку в ланцюгу культурно-історичних епох загалом і літературного поступу зокрема».¹⁶

За визначенням Юрія Андруховича, постмодернізм характерний тим, що він:

1) перейнятий майже виключно цитуванням, колажує, монтажує, паразитує на текстах попередників 2) абсолютизує гру заради гри, виключивши поза дискурс живу автентіку оповіді (наративу), переживань і настроїв 3) підриває віру в Призначення Літератури (хто би і що би під цим призначенням не розумів) 4) іронізує з приводу всього на світі, в т.ч. й самої іронії, відкидаючи будь-які етичні системи і дидактичні настанови 5) комбінує параіндивідуальне авторське «я» з уламків інших авторських світів, убиває автора як творця власного індивідуального авторського світу 6) «карнавальною» (бо насправді всього тільки посткарнавальною) маскою відмежовується від будь-якої відповідальності перед Навколишністю і за Навколишність 7) тупо експериментує з мовою (-ами) 8) рабськи плазує перед віртуалом, мультимедіальними безоднями й бестіями, прагне підпорядкувати мистецтво електронним імперіям та навіки поховати його дух в їхній інтерпаутині 9) грає з масовою культурою, демонструючи несмак, вульгарність, «секс,

¹⁶ Тарнашинська, Л.: Такі різні, такі цікаві ... // Слово і час. – 1999. – №7. – С.23.

сади́зм і насильство» 10) руйнує ієрархію, підмінює поняття, позбавляє сенсу, розмиває межі, бере слова в лапки, хаотизує й без того хаотичне буття.¹⁷

До наступної характеристики домінантних рис української постмодерністської парадигми можна віднести, наприклад, аксіологічний плюралізм, багатовимірність, кліпово-контекстуальні та асоціативно-пародійні закони, змішання різних літературних традицій, норм, пресинг різних дискурсів, а також обов'язковий культ невизначеності, неясності, пропусків, помилок та мовних ігор.¹⁸ Ці характерні риси проявляються та розвиваються у жанрах фантастичної притчі, роману-сповіді, антиутопії, оповідання, міфологічної повісті, соціально-філософського і соціально-психологічного роману(посилання). Такі жанрові форми можуть поєднуватись, відкриваючи нові художні структури в українській літературі.

Кожен письменник має здатність залишати за собою особливий слід, знак, почерк. О. Забужко, написавши роман «Польові дослідження з українського сексу», доказала, що в Україні є блискучі письменники й добрі художники з інстинктом дару до вільної творчості, не сковані жодною сваволею. Літературознавець Т. Гундорова зазначає, що «Постмодерністська фактура роману «Польові дослідження» відверто поліфонічна – вона твориться на основі відкритої фрагментарності, цитування і автоцитування, переказу чужого мовлення, залапкованих чужих слів, щедро пересипуваних англійськими виразами».¹⁹

Отже, загалом можемо український постмодернізм розглянути як спадщину західноєвропейського явища. Специфіку даних дискурсів представляють письменники, які показують у своїх творах різні художні традиції у формах нових тенденцій в Західній і Східній частині України.

¹⁷ Афоніна, О.: Ін: <<http://www.referatcentral.org.ua> >[28. 6. 2010].

¹⁸ Ін: <<http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1856.html>> [20.12. 2010].

¹⁹ Гундорова, Т.: Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. «Критика», Київ 2005, С. 126.

1.3 Проблема періодизації постмодерної літератури України

«Кожне літературне покоління – розмірковує О. Гондор, - переходить переважно крізь декілька фаз свого розвитку, перша з яких – це дебют, друга – творча самореалізація, третя – реалізація своїх досягнень в літературному та інформаційному часопросторі і завоювання власного читача. Та насамкінець – етап осмислення свого значання, появи послідовників та плагіаторів».²⁰

О. Гондор також вважає, що літературне покоління представляє групу письменників, яка народилася приблизно в один час. Вони характеризуються у своїх творах наявністю спільного на основі головного духовного виклику-запитання часу і відповіді на нього, що увиразнюється при протиставленні з поколінням попередників.

Як і будь-яка епоха, епоха, що почалася після здобуття Україною незалежності, потребує періодизації. У сучасній критиці існує кілька принципів диференціювання літературних явищ, які пропонують письменники-постмодерністи поділити на два періоди: 80-х та 90-х років.

До першого періоду можна зарахувати таких письменників, як Г. Петросаняк, Ю. Винничук, Ю. Андрухович, Є. Пашковський, В. Неборак, О. Ірванець та ін. До другого – Ю. Іздрика, Т. Прохаська, І. Андрусика та ін. Нові генерації письменників зажадали повнокровного буття української нації, насамперед подолання комплексу меншовартості, підрядної ролі в історії, які протягом багатьох століть нав'язувалися імперською ідеологією. Гостро постали проблеми вибору, повноцінного існування нації і свободи індивідуальності.

Побіжно можна також говорити про жанрові розбіжності та відмінності у способах нарації. Тут говоримо про письменників «постепохи» - «західники» та «грунтівці». Перші (Ю. Андрухович, О. Забужко, М. Рябчук) свідомо орієнтуються на європейську традицію. Хотіли вивести літературу на нові естетичні обрії, але не копіюючи Захід.

Другі (В. Медвідь, Є. Пашковський, В. Герасим'юк «акцентують на національному колориті й селі як метафорі».²¹ Вони захищають

²⁰ Зборовська, Н.: Код української літератури. «Академвидав», Київ 2006, С. 395.

²¹ Харчук, Р.: Покоління постепепохи // Дивослово. – 1998. – №1. – С. 8.

національну самобутність мистецтва і село як метафору світу, де ще живе неповторний дух українства.

Упродовж останніх років літературознавство все частіше звертає увагу на творчість представників літературного покоління 80-х, намагаючись охарактеризувати її не лише в формі експресивних літературно-критичних жанрів, а й знайти їй місце у загальному контексті історії української літератури. У постмодерній ситуації другої половини ХХ ст. повністю проявили себе два літературні покоління – шістдесятники і вісімдесятники

Оскільки переважна більшість письменників нового літературного покоління дебютувала у 80-ті роки, то воно отримало назву «вісімдесятники» - умовна назва літературної генерації, котра у другій половині 80-их років створила феномен нового літературного покоління, і символічно себе називала «поколінням постепохи»; пострадянським, постколоніальним, постчорнобильським, але найточніше відідесятників можна назвати «перехідним поколінням». У цьому сенсі можу прийняти дефініцію Роксани Харчук, яка говорила про постчорнобильське покоління, тобто, покоління 86-го року, коли автентичні голоси прорізалися в силу глибинного екзистенційного потрясіння, спричиненого Чорнобильською катастрофою.²²

З семантичного аспекту В. Полішук, критик сучасного дискурсу, зазначає: «Їх назвали «вісімдесятниками», але не тільки за часом прояви, а за наявністю власної філософії мистецтва, індивідуального стилю та художньої естетики. Вони були тими, на чию молодість припав кінець великої імперії».²³ Суттєву ознаку нового літературного покоління В. Єшкілев визначає за відношенням до традиції: «Вісімдесятники – умовна назва літературної генерації, котра у другій половині 80-х років створила першу в історії повоєнної української літератури опозицію ТР-дискурсові не у вигляді опору окремих особистостей, а в якості феномену нового літературного покоління».²⁴ Прозаїків нового покоління 80-90-х визначає як «вісімдесятників» й ідеологічно поміркований «літописець» літературної перехідної епохи В. Габор, упорядник «Вибраної української прози та есеїстики кінця ХХ ст».²⁵

²² Ін: <<http://www.artvertep.dp.ua/authors/zabughko/info>>[20.12. 2010].

²³ Полішук, В.: Вісімдесятники як літературне явище // Слово і Час. – 2001. – № 5. – С. 37.

²⁴ Андрухович, Ю.: Плерома 2000. Мала українська енциклопедія актуальної літератури. «Лінея НВ», Івано Франківськ 2000, С. 43.

²⁵ Зборовська, Н.: Код української літератури. «Академвидав», Київ, 2006, С. 396.

Також у статті «Проблема літературних поколінь: період безчасся і українська поезія 70-х років ХХ ст.» аналізується, що покоління 70-х було першим в українській культурі, яке почало існувати поза межами соціалістичної ідеології та соцреалістичної практики, вони могли писати про все відверто (в шухляду). Та – що дивніше – вони не потребували відкрито відгукуватися на реалії конкретної історичної дійсності.²⁶

Вони творили так, ніби пророчили майбутню свободу і власне стали першопрохідцями до нових літературних реалій постмодернізму. Проте, на той час, їхні твори залишалися поза увагою широкого загалу.

«Ідеться, отож, про покоління Оксани Забужко. При своїй різкій, незрідка аж скандальній несхожості його персонального складу воно має одну енергійно наскрізну рису. Це – перше в українській історії покоління, справді свободне».²⁷

Час творчості вісімдесятників можна охарактеризувати як своєрідну альтернативну новаторську прозу, що збіглася із ідеологічною, політичною відлигою, репрезентувала новітню манеру художнього письма та світобачення. Серед особливих ознак феномену вісімдесятників належать: 1) надання домінантного значення формальній складовій твору 2) перехід від наративного символізму до інтертекстуального та пошук сенсу інтертекстуальності як ностальгія за салоном 3) відсутність претензії на творення конституативних текстів 4) бажання харизматизації через «визнання на Заході» і пов'язані з цим комплекси та розчарування 5) концептуальний урбаністичний індивідуалізм 6) тяжіння до синтетичних способів креації.²⁸

Для вісімдесятників також характерна орієнтація на культурні здобутки європейської спільноти, особливо на корпус модерної та неомодерної літератури поставстрійського культурного простору ХХ століття (зокрема Ф. Кафка, М. Кундера).

До найбільш помітних постатей вісімдесятицтва можна віднести Ю. Андруховича, Н. Білоцерківець, В. Герасим'юка, Я. Довгана,

²⁶ Ін: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Fil/2007_72/11_svyato_rv.pdf> [20.12. 2010].

²⁷ Скуратівський, В.: Нельотна погода. Замість предемови та замість монографії // Забужко, О.: Сестро, сестро. «Факт», Київ 2003, С.7.

²⁸ Андрухович, Ю.: Плерома 2000. Мала українська енциклопедія актуальної літератури. «Лінея НВ», Івано Франківськ 2000, С. 43.

І. Малковича, П. Мідянку, К. Москальця, О. Забужко, В. Неборака, О. Ірванця, В. Цибулька, М. Рябчука, І. Римарука, В. Медведя.

На творчість вісімдесятників наклав свій відбиток суспільний злам початку 90-х років, що породив «карнавальну рефлексію» в творах представників покоління (Бу-Ба-Бу²⁹, ЛуГоСад³⁰, Пси святого Юра³¹). Під цією «карнавальною рефлексією» розуміємо, наприклад, своєрідний захист художньої свідомості від суспільних катаклізмів перехідної доби. Мабуть, не варто шукати логічного змісту, теми та ідеї, у цьому випадку важливіші асоціації, прозорі натяки на відомі явища й погляд на них очима художника слова.³²

Загалом, можемо сказати, що це літературна генерація, представники якої почали друкувати свої твори у 90-х роках. Термін «дев'яностники» набув поширення у 1997 р. і практично є синонімічним з терміном «дев'ятидесятники», «але передбачає апріорну концептуальну іронію стосовно претензії феномену накинути свій знак на десятиліття українського літературного процесу».³³

Одна з найкращих українських письменниць Оксана Забужко у своєму інтерв'ю нагадує, що «сучасні письменники навіть імені не мають. Вони кажуть «дев'ятидесятники», чи, якщо правильніше, — «дев'яностники», що автоматично звучить як «довгоносики».³⁴

У другому випадку говоримо про самозвану групу молодих літераторів, котра формально виникла завдяки реалізації проектів антологій видавництва «Смолоскип» - «Молоде вино» і «Тексти». До найбільш яскравих представників феномену «дев'яностництва» належать Іван Андрусак, Юрій Бедрик, Сергій Жадан, Тарас Прохасько, Леся Демська, Галина Петросаняк. Вони характеризуються багатством тематики, стильових і жанрових ознак, формують соціальний феномен доби. Вони встановили нові власні правила,

²⁹ «Бурлеск-Балаган-Буфонада». Літературне угруповання, що складається з Юрія Андруховича, Віктора Неборака, Олександра Ірванця.

³⁰ Поетичний гурт, заснований у 1984 р. Львівськими поетами Іваном Лучуком, Назаром Гончаром, Романом Садловським

³¹ Літературна майстерня, неофіційне творче об'єднання із семи українських письменників, що таким чином вирішили шукати не стільки естетичної, скільки професійно-цехової єдності. Ідея такої спільноти виникла серед групи авторів (Ю. Покальчук, Ю. Андрухович, І. Римарук)

³² Ін: <<http://www.ukrlit.vn.ua/short1/qhojj.html>>[27. 6. 2010].

³³ Андрухович, Ю.: Плерома 2000. Мала українська енциклопедія актуальної літератури. «Лінея НВ», Івано Франківськ 2000, С. 51.

³⁴ Забужко, О.: Ін: <<http://www.day.kiev.ua/67794/>>[27. 6. 2010].

менталність та світовідчуття в літературі, і зародили новий тип роману постмодерністів.

(2.) Постмодернізм українських письменниць

Українське сучасне письменство є явищем складним та неоднозначним, проте, безперечно, що художній процес відбувається дуже динамічно. Особливо потужно і владно заявляє про себе у другій половині ХХ століття жіночий голос, проголошуючи фемінізацію людської культури, з якої віками були викреслені жіночі цінності. Однією з особливостей української літератури є традиція художнього дослідження питань фемінізму³⁵, яку започаткували ще Ольга Кобилянська, Наталія Кобринська або Леся Українка. Воно логічне в час, коли суспільство наворачтається до свободи і одночасно до джерел власної інтелектуальної культури, вивчає національну інтелектуальну історію. Йдеться про повернення жінок до історії, політики, мистецтва, літератури, повернення не в якості об'єкта, а в якості суб'єкта. Художня література як велике «дзеркало» відбиває і зміну традиційних жіночих ролей і феміністичні дискусії в сучасному суспільстві.³⁶ Водночас література сама є способом філософствування про жінку в сучасному світі. В сучасній українській літературі зараз зазвучав виразний жіночий голос, який артикулював осмислення жінкою самої себе, часто альтернативне щодо уявлень письменника-чоловіка.

«Жоден письменник ще не розгадав таємниці балансу між життям і творчістю. Для жінок ця проблема - особливо складна. До чоловіка, який відбувся у своїй професійній сфері, суспільство не ставить інших вимог. Усі ходять навшпиньки навколо чоловіка, який у своєму житті більше нічого не вміє, як добре малювати або співати. А жінка завжди всім винна. Як донька, дружина, мама, подруга, сестра. До того ж в Україні не вироблена культурна модель ідеального чоловіка для творчої жінки. Я чимало часу витратила на вироблення такої моделі і на пошук та виховання такого чоловіка і це мені наразі вдається. Але це коштувало. 20 років тому це для мене було справді серйозною проблемою. При всьому найінтелігентнішому рівні спілкування я чула: «Я не збираюся бути чоловіком Оксани Забужко!». З того часу багато

³⁵ від, лат. femina - жінка

³⁶ Ін: <http://www.bdpu.org/philological_faculty/Ukr-zarub_lit/s_filonen/gender1.doc>[27. 6. 2010].

що змінилося — як в українському суспільстві, так і в моєму приватному житті».³⁷

Українська культура після проголошення незалежності породила багато нових імен, як Г. Гордасевич, М. Матіос, Н.Околітенко, Г. Пагутяк. Крім того, у літератури знаходимо постали імена Л. Демської, І. Жиленко, О. Забужко, Т. Зарівної, С. Йовенко, Є. Кононенко, С. Майданської, О. Пахльовської, Г. Тарасюк, Л. Тарнашинської, Н. Тубальцевої та багатьох інших.

Виникла також велика кількість літературних груп і відповідно їхніх друкованих органів. Нарешті у 1997 р. розкололася Спілка письменників. Від неї відокремилася група під назвою «Асоціація українських письменників». Свобода виявилася своєрідним шоком, від якого література досі не відійшла. Після скасування цензури найпопулярнішими виявилися раніше заборонені теми. Це була українська історія, повністю сфальсифікована в радянський час, досвід недавнього мунулого і, хоч це дивно, секс.

В українському суспільному спектрі знову з'явився фемінізм, який як вияв жіночої самосвідомості прагне докорінно змінити обличчя суспільства.

Величезна кількість жіночих організацій, як правило, феміністичні центри і групи, феміністичні критики і відповідно феміністичні читання класики і сучасних творів мали звичайно вплив і на літературу. «Феміністки голосно заявили про проблему стосунків між статями, дискримінації жінки в патріархальному світі як про одну з найважливіших проблем ХХ століття» пише авторка С. Філоненко у критичній статті «Гендерна проблематика і нова концепція особистості жінки в сучасній українській жіночій прозі».³⁸

Можна вважати, що у 90-ті роки ХХ ст. склалася ситуація, коли доробок української літератури поповнюється резонансними феміністичними художніми творами. Тобто саме жіночі тексти значною мірою визначають обличчя української літератури.

Погоджуємось з Г. Улюрою, що жінки-прозаїки - знакове і деякою мірою передбачуване явище, зумовлене специфікою сучасного літературного процесу як постколоніального етапу буття національної літератури.³⁹

³⁷ Оксана Забужко з інтерв'ю газеті «Високий замок» від 6.10.2005

³⁸ Ін: <http://www.bdpu.org/philological_faculty/Ukr-zarub_lit/s_filonen/gender1.doc>[27. 6. 2010].

³⁹ Улюра, Г.: Коронована сила жіночої руки, або про тих, хто пише «іншу прозу» // Слово і Час. – 2005. – № 3. – С. 65.

Сучасний фемінізм, презентований формою «ліберального фемінізму» в межах постмодерного дискурсу, проявився також у публіцистичних і літературознавчих творах І. Жиленко, С. Павличко⁴⁰, В. Агеєвої⁴¹, Н. Зборовської⁴², О. Кісь та інших. Показовими, зокрема, є такі праці: В. Агеєва «Поетеса зламу століть»⁴³; упорядкована Л. Таран книжка «Жінка як текст»⁴⁴, в якій ідеться про творчість Е. Андіївської, С. Павличко, О. Забужко, а також про контекст їхньої творчості. Цікавим є збірник «Гендер і культура», де вміщено мовознавчу статтю М. Дмитрієвої «Чи є чесна жінка чесною людиною», в якій розглядаються стереотипи, що фіксують у мові певні гендерні стосунки між статями. Далі вітчизняна мовознавець Л. Ставицька в розвідці «Мова і стать» робить спробу визначити, у чому полягає відмінність між чоловічою та жіночою мовою, і головне – що зумовлює таку відмінність в українському суспільстві. Авторка ілюструє своє дослідження зразками чоловічого та жіночого тексту (на матеріалі творів М. Хвильового, В. Симоненка, О. Забужко). Рефлексіям над жіночим текстом, а конкретніше – над творчим доробком О. Забужко, присвячено певні розділи книжки Н. Зборовської «Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків» – «Повість «Я, Мілена» О. Забужко у «феміністичному» дзеркалі», «Про «безталання бути жінкою»: з приводу «Польових досліджень...» О. Забужко», «Два любовних романи українського кінця століття, або Юрій Андрухович проти Оксани Забужко». Н. Зборовська першою з дослідників визначає основні дискурси роману О. Забужко «Польові дослідження...» – «жіночий та національний».⁴⁵

Можна відзначити, коли оцінимо ці статті за назвою, що вже декілька років точиться невидима з першого погляду боротьба або війна статей про роман Оксани Забужко «Польові дослідження...». Цей роман став першим твором

⁴⁰ Павличко, С.: Виклик стереотипам: нові жіночі голоси в сучасній українській літературі // Павличко, С.: Фемінізм. «Основи», Київ 2002, С. 181-187.

⁴¹ Агеєва, В.: Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. «Факт», Київ 2003.

⁴² Зборовська, Н.: Перцепція феміністки у західноєвропейському дискурсі та українському письмі // Слово і час. – 2005. – № 2. – С. 53-62.

⁴³ Агеєва, В.: Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації: Монографія. «Либідь», Київ 2001.

⁴⁴ Жінка як текст: Емма Андіївська, Соломія Павличко, Оксана Забужко: Фрагменти творчості і контексти / Упоряд. Л. Таран. «Факт», Київ 2000.

⁴⁵ Зборовська, Н., Ільницька, М.: Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків. «Літопис», Львів 1999, С. 111.

жіночої прози, у якому автор майже не приховує того факту, що оповідає про події власного життя.

2.1 Пояснення феміністичного дискурсу на матеріалі роману О. Забужко

Феномен жіночого авторства сьогодні найяскравіше представляє Оксана Забужко. В романах висвітлює вкрай катастрофічну кризу української свідомості, спаплюжену тоталітарною ідеологією. Від часу появи «зразкового» тексту українського постмодернізму – роману О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу» змінилися соціально-політичні обставини, культура, спосіб мислення і нове покоління українських письменниць по-іншому обсервує дійсність. У сучасному критичному дискурсі існує ціла низка цікавих досліджень про творчість О. Забужко, зокрема Г. Грабовича⁴⁶, О. Карабльової⁴⁷, Н. Монахової⁴⁸, Т. Тебешевської-Качак⁴⁹.

Якщо споглядати на сучасний літературний простір крізь призму жіночої прози, то варто підкреслити, що роман О. Забужко скандалізував «пристойне товариство», яке звикло і до літературних стереотипів. Адже твір був одразу задуманий як провокація. А тому бездоганно виконав свою місію – підірвав, зрушив, демонтував традиційні норми й поняття. Цей новаторський витвір митця ознаменував собою початок наступної ери в українській літературі. О. Забужко вийшла поза межі подвійної маргіналізації та кинула своєрідний виклик суспільству.⁵⁰

Фемінізм, одна з головних ідеологічних основ тексту дала початок цілій літературній школі. Один із критиків назвав «Польові дослідження...» «біблією українського фемінізму».⁵¹

Сама авторка в різних інтерв'ю проголошує, що це просто, можливо, доля всіх жіночих текстів – мати репутацію «феміністичних»: «Я люблю фемінізм за його культурну критику, зокрема за аналіз літератури – з точки зору гендерних стереотипів. Дівчатка дорогенькі, не приймайте на віру все, що вам кажуть, не забувайте, що усі жіночі образи у класичних творах великої

⁴⁶ Грабович, Г.: Кохання з відьмами // Грабович Г. Тексти і маски. «Критика», Київ 2005, С. 277-298.

⁴⁷ Карабльова, О.: Сексуальність як вияв самотності у прозі Оксани Забужко // Слово і час. – 2003. – № 7. – С. 76-83.

⁴⁸ Монахова, Н.: «Підпорядковане» в українському контексті // Сучасність. – 2003. – № 4. – С. 124-142.

⁴⁹ Тебешевська-Качак, Т.: Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі О. Забужко // Слово і час. – 2004. – № 2. – С. 39-47.

⁵⁰ Ін: <<http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=66349>>[27. 6. 2010].

⁵¹ Забужко, О.: Ін <<http://www.wz.lviv.ua/print.php?atid=27414>>[27. 6. 2010].

літератури написані мужчинами, які мали конкретне бачення жінки. Думайте, якими ви самі себе хочете бачити, а не про те, як сподобатися дяді – навіть якщо цей дядя – Толстой чи Франко».⁵²

Оксана Забужко звернула увагу на надзвичайно важливу проблему в літературознавстві: репрезентацію жінки у жіночій прозі. Авторка може пишатися тим, що у своїй патріархальній країні викликала цілий шлях феміністського мислення. Вона сама зізнається, що писала роман з феміністського кута зору і хотіла звернути увагу на заборонені проблеми: «Так що мій фемінізм – це абсолютно нормальна творча позиція людини, яка народжена жінкою, і яка зовсім не збирається самокаструватися для того, щоб вкласти у певні рамки, стереотипи і стандарти, виписані – так- домінуючою чоловічою статтю. Я не пишу, щоб сподобатися мальчікам (чи ровесникам, чи мальчікам з покоління дідів). Я пишу для того, щоб сказати правду, а це само по собі заняття самодостатнє. Для початку спробувати сказати правду собі, що вже є тяжким вчинком, який вимагає страшно багато енергетичних зусиль».⁵³

Оксана Забужко насправді змінює традиційні значення українського жіночого письменства, які були засновані вже у кінці XIX – поч. XX ст. творчістю Н. Кобринської, О. Пчілки, Л. Українки, О. Кобилянської чи Є. Ярошинської, перервану несприятливими соціально-політичними обставинами, зокрема, її діями у сфері культури.

Лише від появи «Польових досліджень...» в Україні знову почали розвиватися гендерні студії, які досліджують жіночий досвід, сконцентрований у жіночій творчості. Цей культурний феномен пов'язаний із новою тематикою і проблематикою, з його особливим стилем. 90-роки показали, що сучасний світ вже перестав бути патріархальним. Жінки дедалі частіше беруть участь у соціальному, культурному та політичному житті. У літературознавстві сформувався новий тип концепції особистості жінки, про яку писали авторки жіночої прози О. Забужко, Т. Зарівна, С. Йовенко, С. Майданська, Є. Кононенко та багато інших.

⁵² Забужко, О.: Ін < <http://www.wz.lviv.ua/print.php?atid=27414>>[27. 6. 2010].

⁵³ Забужко, О.: Інший формат. «Лілея-НВ», Івано-Франківськ 2003, С. 39.

Новий тип концепції особистості жінки продовжує досліджувати С.О.Філоненко, яка у дисертаційному дослідженні жіночої літератури стверджує, що «жіночу стать авторки не робить її твір жіночим автоматично; тут ідеться скоріше не про реального автора, а про образ автора як художню конструкцію, яка може бути проявлена у творі більше або менше й так само може нести або не нести ознаки своєї статі». ⁵⁴

Отже, зі слів дослідниці випливає, що жіночість літературного твору визначається, по-перше, усвідомленим жіночим авторством, по-друге, представленням образу жінки в якості протагоніста, по-третє, проблематизованою гендерною ідентичністю жінки-героїні. ⁵⁵

Також Т. Гундорова у монографії «Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн» говорить про появу «нової героїні» у романі О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу» - «гранично суб'єктивної, сексуальної, інтелектуальної». ⁵⁶

На основі наявних матеріалів можемо зробити висновок, що жінка у даному романі мусить бути закоханою, проте творчою, яка прагне сама творити свою долю, зрозуміти саму себе. Одночасно вона також розмірковує про долю народу, його історію, сучасні проблеми, адже має широкий світогляд. Авторка справді відтворює неординарно мислячу особистість, наділену гострим критичним розумом. «Новий тип героїні жіночої прози вбирає в себе скарби людської культури, вона відкриває шлях до діалогу з нею і водночас сама творить нові культурні цінності, прагнучи реалізувати себе в якомога ширшій сфері художньої та інтелектуальної діяльності». ⁵⁷ Тому для її прози є характерна феміністична заангажованість тексту, яка надає можливість для творчих виступів революційної жіночості.

На початку 90-х років ХХ ст. в Україні було започатковано процес здобуття суверенітету й становлення її незалежності. Сама авторка

⁵⁴ Філоненко С. О.: Ін <http://www.bdpu.org/philological_faculty/Ukr-zarub_lit/filonen/termin.doc>[19.12. 2010].

⁵⁵ Філоненко С. О. Концепція особистості жінки в українській прозі 90-х років ХХ століття (феміністичний аспект). Ін: <http://www.bdpu.org/philological_faculty/Ukr-zarub_lit/s_filonen/diser.doc>[19.12. 2010].

⁵⁶ Гундорова, Т.: Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. «Критика», Київ 2005, С. 125.

⁵⁷ Гундорова, Т.: Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. «Критика», Київ 2005, С. 125.

Ін: <http://www.bdpu.org/philological_faculty/Ukr-zarub_lit/s_filonen/diser.doc>[19.12. 2010].

безпосередньо займалася питаннями особливостей української ідентичності, її вираженням у міфології, культурі та історії. Одночасно Оксана Забужко доводить, що для героїні у романі власна свобода можлива лише за умови свободи національної.

Вона розглядає фемінізм як одну із свобод демократичного посттоталітарного суспільства, яка здобувається шляхом пошуку власної національної ідентичності, руйнуванням табу і боротьбою за власне місце та простір у житті. Героїня усвідомлює собі, що справжня національна держава може існувати тільки на демократичних засадах, де на чолі влади немає однопартійної системи та де не панує поліцейський режим. А тому усю свою душу вона вкладає у боротьбу проти стереотипів комуністичної системи, яка є антинаціонально спрямована.

Через те, для героїні характерне інтенсивне внутрішнє життя, засноване на синтезі авторського феміністичного зображення. Оксана Забужко детально описує почуття героїні роману, переживання, характер і мотиви її поведінки. С. О. Філоненко у статті «Тип мислячої жінки в українській жіночій прозі 90-х років ХХ століття» підтверджує, що сама письменниця в романі звертається до осмислення багатьох філософських питань: смисл життя, причини самогубства, людська (і окремо – жіноча) свобода та її межі, переживання людиною своєї конечності, взаємини людини з часом, неавтентичне буття, метафізика зла тощо.⁵⁸ Крім того, сама авторка Оксана Забужко, кандидат філософських наук, є відома своїми філософськими працями. Літературні критики заходять ще далі: «Роман О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу» можна розглядати як «своєрідний варіант літературного споживання філософського тексту».⁵⁹

Отже, можемо сказати, що інтерпретація тексту Оксани Забужко, як філософізація сучасної жіночої прози, є невід'ємною рисою стилю прозаїка. Вона насправді створила новий образ героїні, яка поклала основу особливості жіночого світосприймання, суб'єктивізму, емоційності та мислення.

⁵⁸ Ін: <http://www.bdpu.org/philological_faculty/Ukr-zarub_lit/s_filonen/ginka.doc>[19.12. 2010]

⁵⁹ Занепад чи відродження? З творчого обговорення (Дончик, В., Зборовська Н., Кухарук, Р., Ковалів, Ю., Мельник, В.) // Слово і час. – 1996. – №11-12. – С.37.

2.2 Літературний скандал «Польових досліджень» в жіночій прозі

«Найуспішніша в усіх відношеннях українська книжка дев'яностих...»

Harvard Review

«Важливіша за цю бомбу тільки атомна»

Газета «День»

Одним із найбільших літературних скандалів стала у році 1996 поява роману Оксани Забужко «Польові дослідження з українського сексу». Скандал був добре спланований і зрежисований авторкою, котра не без задоволення руйнувала пороги й горизонти читацьких сповідань. Сама авторка описує рік виходу роману у світ: «Цей рік виявився з мого життя цілком викресленим – понад сімдесят інтерв'ю в пресі, на телебаченні, ще більше рецензій, сотні листів, дзвінків і просто відгуків, понад рік уся та суєта розгойдувала мною, як ураган деревом і навчила здається зневажену славу ...».⁶⁰

І як пише про неї Л. Таран: «Вся вона контроверсійна, ворогиня застиглості, млявості, лінькуватості. Власне, вона просто сучасна – і це багатьох дратує. Амбітна? Так: інакше нічого б не досягла. Відтак – цілеспрямована, вольова, наступальна, демонстративна. Не любить тіні – є за нею цей «гріх». І спробуй-но її, таку живу, невловиу, сягнисту, рухливу, із холеричними синкопами жестів, - затиснути в рамки портрета. І напір надійно закріплений на планшеті, і вугіль розкладено на похваті, і все начебто зовсім готово – а вона не дається. Вона притягує увагу бодай тим, що такої вибухової суміші таланту, інтелекту, темпераменту, характеру в одній людині, яка є сучасницею, я особисто не знаю».⁶¹

«Мені пощастило на старті»⁶² - наголошує вона в кожному інтерв'ю. Її роман українська і західна критика кваліфікувала як книгу, де авторка робить

⁶⁰ Забужко, О.: Сестро, сестро. «Факт», Київ 2003, С. 235.

⁶¹ Агеєва, В.: Сад Археїди // Жінка як текст: Емма Андіївська, Соломія Павличко, Оксана Забужко: фрагменти творчості і контексти/ Упоряд. Л. Таран. «Факт», Київ, 2002, С. 113 – 114.

⁶² Агеєва, В.: Жінка як текст /Мені пощастило на старті: Інтерв'ю з Оксаною Забужко. «Факт», Київ, 2002, С. 179.

спробу бути вільною жінкою, вільною людиною у вільній країні. Одна з причин, чому цей твір став українським бестселером.

За словами літературного критика В. Скуратівського роман є «першою послідовною спробою української літературної відвертості». М. Сулима у розмові за «круглим столом» «Про що мовчить сучасний український роман?» зазначав: «Цей твір – одна з перших літературних сенсацій. Це справжній вчинок авторки, хоч би як по-різному його сприймали».⁶³

До теперішнього часу роман має вже 9 перевидань, який безсумнівно належить до унікальних творів сучасної української літератури. Книга справді вибухнула. Хтось із критиків сказав, що «вона змінила українське суспільство – ефектом больового прориву, ляпасу, жіночого крику».⁶⁴ У інтерв'ю, що слідували за виходом роману, письменниця найчастіше виправдовувалася за його написання та вихід у світ. Вона говорила, що «витираючи об мене ноги, люди реалізують свої комплекси».⁶⁵

Оксана Забужко сьогодні належить до найбільш читаних авторів свого покоління. Її ім'я постійно на слуху, проте образ письменниці, продукований засобами мас-медіа, часто не відповідає дійсності. Сексуальна одісея художника й поетеси, розгортаючись в Україні й Америці кінця ХХ-го століття викликала багато безпрецедентних реакцій агресивного неприйняття в культурі й літературі: «Варто було проходити через атмосферу пекла, в якій я знаходилася більше року після появи книжки. Це справді був не найлегший період в моєму житті».⁶⁶

Журналісти, наприклад, частіше пишуть про шамансько-експресивне миготіння її кульчиків, ніж про важливі проблеми, незмінно присутні в її творах, вже не кажучи про художній бік її творів.

«Я відділила себе від тої Оксани Забужко, яка належить мас-медіа. Умисно шизофренічний хід. На певному етапі я зрозуміла, що все те, що люди говорять про Оксану Забужко, – це їхні проблеми. До мене це стосунку не має. Витираючи руки, ноги чи носа об мас-

⁶³ Сулима, О.: Про що мовчить український роман? // Літературна Україна. – 1997. – 20 березня. – С.3.

⁶⁴ Забужко, О.: Ін: < <http://www.wz.lviv.ua/print.php?atid=27414>>[27. 6. 2010].

⁶⁵ Забужко, О.: Витираючи об мене ноги, люди реалізують свої комплекси // Високий замок. – 2004. – 5 лютого. – С.7.

⁶⁶ Ін: < <http://panioksana.ucoz.com/publ/3-1-0-4>>[22. 12. 2010].

медіальну Оксану Забужко, люди реалізують свої комплекси, свої проблеми, те, що їм болить, їх хвилює, кричать про ті свої мозолі, на які я несамохіть наступила – своїм текстом чи своєю особою. Вони самовиражаються за мій кошт. Зараз, читаючи критику на себе, вмю читати крізь текст особу критика і розуміти, що йому болить, які в нього проблеми».⁶⁷

З другого боку «Польові дослідження» породили численні дискусії про жіноче письмо й жіночу сповідальність, про підстави табуїзованості жіночого сексуального досвіду в патріархальній культурі, щодо права письменника порушувати ментальні та звичаєві табу. Критики феміністичного літературознавства зазначають, що суспільство ще не було готове до такої літератури: «Книга стала цитатником для феміністок. Це був поштовх і до перших постколоніальних публікацій, яких досі нам бракує. А вже нові покоління читатимуть “Польові дослідження...” як літературу. Якби ж вони з’явилися сьогодні, не було б того галасу, який виник в Україні-96».⁶⁸

Успіх книжки змінив поле в розумінні жіночого тексту. О. Забужко у своєму першому романі порушила гендерне питання про місце творчої жіночої особистості у суспільстві, а також у ментальності і становищі самої української жінки. Про це свідчать передовсім тексти нового жіночого дискурсу Соломії Павличко, Тамари Гундорової, Віри Агеєвої, та Людмили Таран.

Оксана Забужко на це сама відповідає словами С. Павлчко: «У «Польових дослідженнях» – мова тіла, якою проговорюється те, що НЕ тілесне. Національна доля, криза культури, глобальна криза сучасної цивілізації – все це викладено там мовою тіла, намацально-фізично, фізіологічно навіть».⁶⁹

Природно, що такий твір не може бути ідеальним для всіх. Але незалежно від того, ця агресивна й тілесна проза буде завжди першою комерційно успішною книжкою сучасного українського автора. Публікація, яка викликала в Україні скандал – вона сильна, особлива, не схожа на інші.

⁶⁷ Забужко, О.: Ін < <http://www.wz.lviv.ua/print.php?atid=27414>>[27. 6. 2010].

⁶⁸ Забужко, О.: Ін < <http://www.wz.lviv.ua/print.php?atid=27414>>[27. 6. 2010].

⁶⁹ Ін: < <http://panioksana.ucoz.com/publ/3-1-0-4>>[22. 12. 2010].

Через призму цієї книги письменниця зробила власний жіночий дискурс – абсолютно жіночий та український, створений під враженням життєвих колізій, творчих сполук чи внутрішніх рефлексій головної героїні.

2.3 Принцип автобіографізму як один з виразників стилю Оксани Забужко

Проза 80 – 90-х рр. ХХ ст. засвідчила зміну літературних стереотипів у сферах стилю, тематики, поетики та нарації. Проза Оксани Забужко є прозою, яка відкрито демонструє особливості жіночої психології, внутрішнього світу авторок. Оксана Забужко є також справжня репрезентантка жіночого стилю, жіночого письма, а також постмодерних тенденцій у художній творчості, зокрема пов'язаних із деформацією традиційних наративних структур, зміною конфігурації «автор – герої - реципієнт», використанням психоаналітичних та біографічних принципів тощо.

На думку дослідниці й авторки наукових статей Т. Тебешевська-Качак, герметизм, ідеологічна заангажованість «слідування законам» класики жанру та характеротворення, унормована авторська позиція «життєпису» змінюється відповідно відкритістю (розтабуванням), довільністю художніх інтерпретацій, творчою розкутістю, виразними проявами психологічних експлікацій «Я» письменниці. Співіснування в прозі двох моделей - «підсумків життя» і «моделі актуалітету», які виокремлює М. Кодак, завершується перевагою другої – «невідкладеного імпульсу, своєрідного психологічного репортажу з надр внутрішнього життя, з моменту світопереживання, культурної самоідентифікації суб'єкта свідомості,⁷⁰ поряд з усією, за висловом В. Медведя, фатальною «перевантаженістю нашої доби».

Це яскраво ілюструє проза Оксани Забужко, в якій одне з чільних місць посідають автобіографічні компоненти. В цьому не тільки сфокусовано продовження традиції, а й закладено, як вважає Т. Тебешевська-Качак, один з основних принципів нарації і характеротворення.

«Автобіографізм» - за визначенням «Словника Net» на порталі української мови та культури – це відображення у літературному творі відомостей з життя автора; отожднення письменником героя свого твору, його долі з власною особистістю та біографією; близькість героя твору за думками, почуттями, за характером.⁷¹

⁷⁰ Тебешевська-Качак, Т.: Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі Оксани Забужко// Слово і час. – 2004. – №2. – С.39.

⁷¹ Ін: <<http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/337413.html>>[27. 6. 2010].

Приватне життя митців слова віддзеркалюється в художніх творах, і незаперечною істиною є те, що про що б вони не писали – завжди пишуть про себе. В епоху модерну й постмодерну це ще один з принципів індивідуалізації та інтригування читача. Причина зацікавлення, яке виявляють сучасні теоретики літератури та митці до автобіографічних мотивів, лежить в активному розвитку різних напрямів літературознавства (психоаналітичного, біографічного, методу інтерпретації художньої творчості).

Проблема автобіографізму в творчості Оксани Забужко фактично не розвивалася літературознавцями, хоч була зауважена Соломією Павличко «Виклик стереотипам: нові жіночі голоси в сучасній українській літературі»⁷², Ніною Зборовською «Про «безталання бути жінкою»: з приводу «Польових досліджень ... Оксани Забужко», «Два любовних романи українського кінця століття, або Юрій Андрухович проти Оксани Забужко», «Повість Я Мілена О. Забужко у феміністичному дзеркалі»⁷³, Людмилою Таран «Сад Артеміди, інтерв'ю із О. Забужко»⁷⁴, Вірої Агеєвою⁷⁵, Вадимом Скуратівським у передмові до прозової книжки «Сестро, сестро»⁷⁶ та самою авторкою в «Автобіографії», написаній ще у 1997 р.⁷⁷

Звернення до автобіографізму, як вважає Т. Тебешевська-Качак, «полягає в наповненні твору фактами з власного життя письменника», у прихологічно-аналітичній інтерпретації пережитого – зумовлені процесом т. зв. повернення й переосмислення минулого, провокованих національною свободою і демократизмом. Яскравою ілюстрацією даної концепції є твори Оксани Забужко, де автобіографічний концепт – один з базових, причому чітко пов'язаний із національним. В її творчості поєднано три сфери, які виділяв Г. Винокур, у структурі автобіографії як жанру («Биография и культура», 1927):

⁷² Павличко, С.: Фемінізм / Передм. В. Агеєвої. «Основи», Київ 2002.

⁷³ Зборовська, Н., Ільницька М.: Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків. «Літопис», Львів 1999.

⁷⁴ Таран, Л.: «Мені пощастило на старті». Розмова з Оксаною Забужко // Жінка як текст. Емма Андієвська, Соломія Павличко. Оксана Забужко: фрагменти творчості і контексти/ Упоряд. Таран, Л., «Факт», Київ 2002.

⁷⁵ Агеєва, В.: Жіночий простір. Феміністичний дискурс українського модернізму. «Факт», Київ 2002.

⁷⁶ Скуратівський, В.: Нельотна погода. Замість предемови та замість монографії // Забужко. О.: Сестро, сестро. «Факт», Київ 2003, С. 227 – 236.

⁷⁷ Забужко, О.: Сестро, сестро. «Факт», Київ 2003.

«сфера переживання» - «сфера духовного досвіду в широкому значенні слова» - «сфера особистого життя як творчості».⁷⁸

Письменниця безпосередньо через образне втілення власних ідеалів у світі героїв прозових творів, використання згаданих вище трьох типів автобіографічних засобів, подає синтезовану інформацію, яка стає базовим компонентом «автобіографічного синергену» - це життєво-творчий світ письменниці, завершений у певний часо-просторовий, історично визначений доленосний момент. Це все коло життєвих вражень митця слова: світосприйняття, світовідчуття та світовираження, вся розмаїтість порухів думки, імпульсів, асоціацій, логічно вирішених у його естетичній концепції світу й людини й цілісно втілених у творчості, яка і є онтологічним, вторинним світом, що його ставимо на передній план.⁷⁹

На основі вивченого матеріалу можемо зробити висновок, що автобіографізм авторки складається не лише з автобіографії, автобіографічних героїв та відображення суб'єктивно-біографічного в художніх творах Оксани Забужко, а також об'єднує художньо-публіцистичну творчість авторки, дослідницькі студії та есеїстику, яка передкладає критичну думку про неї та інтерпретує її творчу діяльність. Своєрідним автопортретом можемо вважати і видані в серії «Інший формат» бесіди О. Забужко з Т. Прохаськом: «Для бесід характерні естетичні категорії відкритості, щирості, сповідальності, а також домінуючий суб'єктивізм, пов'язані з розкриттям головної теми – осмислення письменницею власної особистості і власної творчості в контексті культурної і літературної ситуації, і ширше – осмислення свого місця у світі».⁸⁰ Використання автобіографізму як принципу нарації та характеротворення в Оксани Забужко особливо вирізняється на тлі жіночої прози 80 – 90 ХХ ст. (Л. Пономаренко, В. Мастерової, Г. Пагутяк), в якій натомість спостерігаємо відсутність автобіографізму «герметизм» внутрішнього світу, особистого життя. У прозі Оксани Забужко відкрито демонструються особливості жіночої прози, внутрішнього світу жінки. Автобіографізм авторки дає нам можливість

⁷⁸ Тебешевська-Качак, Т.: Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі Оксани Забужко // Слово і час. – 2004. – №2. – С. 40.

⁷⁹ Дуб, К.: Автобіографічний синерген // Слово і час. – 2001. – №4. – С. 16.

⁸⁰ ⁸⁰ Тебешевська-Качак, Т.: Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі Оксани Забужко // Слово і час. – 2004. – №2. – С. 46.

виокремити постать цієї письменниці як найпослідовнішої репрезентантки жіночого стилю, жіночого письма, а також постмодерних тенденцій у художній творчості.

Т. Тебешевська- Качак далі констатує, що поставлені Оксаною Забужко проблеми як особистого, так і національного характеру, є її власними, наболілими. В епіцентрі її художнього світу не узагальнена чи відсторонена реальність, а конкретне буття, власні стани, пов'язані з душевними і тілесними відчуттями. Проза Оксани Забужко – приклад фрагментів письменницької біографії, в яких авторка вигадує, дописує, переписує власне життя, робить спробу подолання часу, що відходить, спробу повернутись у власне дитинство, ніби прожити життя знову. Це твори умовно автобіографічні, але індивідуальне, суб'єктивне начало у них найпотужніше.⁸¹

Найбільш автобіографічним серед творів Оксани Забужко є роман «Польові дослідження з українського сексу», завдяки якому вона стала широко відомою. Дуже різною була оцінка цього роману: від запальних філологічних суперечок і дискусій – до поливання авторки «брудом» і обвинувачень у порушенні морально- етичних норм. Ж. Дусова назвала роман «купою сирого напівлітературного тіста».⁸² Аналізуючи «Польові дослідження», Н. Зборовська також наголошує, що «інтертекстуальна концепція роману О. Забужко поглинається небувалою досі формою сповідальної відвертості».⁸³ С. Павличко цей роман називає «першим твором жіночої прози, у якому автор майже не приховує того факту, що оповідає про події вланого життя. На інтимному рівні – перед нами розповідь про невдалий роман письменниці і художника, болісно пережитий письменницею, майже документ, і, як усякий документ особистого життя, читається на одному подиху».⁸⁴

Образ авторки часто сублимується в образ. Вона ніби перевтілюється у свою героїню, живе в її епоху, а насправді просто повертається у власне минуле. Характер Оксани – це своєрідна інтеграція життєвого принципу жінки-лідера самої Оксани Забужко та генеалогічна ідентифікація «сильних і владних

⁸¹ Тебешевська-Качак, Т.: Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі Оксани Забужко // Слово і час. – 2004. – №2. – С. 47.

⁸² Дусова, Ж.: Некулінарні дослідження з сирового тіста // Слово і час. – 1996. – №8-9. – С. 66.

⁸³ Зборовська, Н.: Реальність суб'єктивності та абсолют тексту // Світо- Вид. – 1996. – №3. – С. 120.

⁸⁴ Павличко, С.: Фемінізм / Передм. В. Агеєвої. «Основи», Київ 2002, С.186.

жіночих характерів», які визірняються з «маминої сторони» родоводу, про що написала авторка в «Автобіографії». У «Польових дослідженнях з українського сексу» - це подвійна суперечлива сутність жінки, яка претендує на суб'єктивність, залишаючись об'єктом - «тілом з комплексами». Авторка тут здійснює діалог із собою, своїми героями, своїм часом, зазираючи всередину себе, у мікрокосм своєї душі, виступаючи одночасно в іпостасях: як об'єкт і як суб'єкт, як читач і автор. Автобіографія в Оксани Забужко матеріалізується в особистісних манерах розповіді, сповіді, спогаду, виповідання. «Польові дослідження» якогось мірою є персональним романом, де наявна певна тотожність між авторкою, оповідачкою і головною героїнею, що виявляє себе на комунікативно-нарративному рівні. Проблему ототожнення автора і персонажа розробляв М. Бахтін⁸⁵. За свідченням М. Бахтіна автор і герой – дві принципово різні естетичні категорії, які не можуть не дотикатись і водночас бути суттєво різними. Приміром, у прозі О. Забужко спостерігаємо однозначно дві позиції: «зовнішньознаходжуваність»⁸⁶ авторки щодо своєї героїні та перебування їх в одному «інтернаціональному полі»⁸⁷ авторка переймає на себе функцію героїні, розповідаючи від свого імені, передаючи власні відчуття, звертаючись до себе.

Мовна ретрансляція у романі, здійснювана від першої особи – це реалізація авторки як суб'єкта, а не тільки засіб підкреслення автобіографічності. Оксана Забужко не робить повного ототожнення і не переходить цієї межі, хоч є багато дотичних: так, героїня роману носить ім'я авторки, вона письменниця. Т. Тебешевська-Качак посилається на Н. Медарич, яка в свою чергу, називання персонажа власним іменем вважає «найекспліцитнішим сигналом»⁸⁸ і з цього дослідниця робить висновок, що такі сигнали можуть бути використані по-різному (суб'єктивні погляди стосовно літератури, мистецтва, культури, нації, які до того ж аналогічно викладені у критичних філософсько-етичних та інших публікаціях авторки), та завжди вказують на емпіричну особу суб'єкта розповіді. Іншою вказівкою, на

⁸⁵ Бахтин, М.: Автор и герой в эстетической деятельности // Эстетика словесного творчества. «Искусство», Москва 1986, С. 31.

⁸⁶ Тебешевська-Качак, Т.: Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі Оксани Забужко// Слово і час. – 2004. – №2. – С. 43.

⁸⁷ Тебешевська-Качак, Т.: Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі Оксани Забужко// Слово і час. – 2004. – №2. – С. 43.

⁸⁸ Тебешевська-Качак, Т.: Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі Оксани Забужко// Слово і час. – 2004. – №2. – С.43.

думку дослідниці, є демонстрація власного стилю життя, відповідність його своїй епосі, що у творі реалізується через підпорядкування поетичних принципів зображення мислення постмодерної доби: екзистенціалізм, епатажність та іронія, деструкція традиційних цінностей.

Авторка використовує функції автобіографічних засобів третього типу (ігрових за своєю природою), хоче зробити читача «співучасником гри», тобто уважним слухачем у О. Забужко. На цьому працюють найчастіше автотексти – пролог і передмова. Останню письменниця і використовує в «Польових дослідженнях ...». У цій передмові «Від автора» вона вказує на жанрове визначення свого тексту, попереджаючи: роман - «це жанр художньої літератури, а не розвід з особової справи автора, - відповідно від усіх можливих аналогій між описами у цій книжці, з одного боку, та реальними особами й подіями з другого, авторка наперед відмежовується».⁸⁹

Отже, принципи автобіографізму, як один з виразників прози Оксани Забужко, дає можливість виокремити постать письменниці, яка презентує риси авторського стилю, характерність побудови поетичних структур тексту, психологічні особливості художнього світу жінки, що стає центром роздумів і позицій самої авторки.

⁸⁹ Забужко, О.: Польові дослідження з українського сексу. «Факт», Київ 2006, С. 8.

(3.) Визначальні мотиви та особливості у романі «Польові дослідження з українського сексу»

Предметом «дослідження» стає сучасна жінка, українська письменниця. Авторка шукає відповіді на питання: чому немає місця людям в науці чи мистецтві в Україні? «Якого чорта родитися жінкою та ще й в Україні?». Шукаючи місце жінки – митця в сучасному світі, авторка прагне висвітлити і національне буття в Україні. Має рацію Н. Зборовська, яка висловлює думку про те, що даний твір вперше намагається дослідити жіночу ідею на матеріалі української літератури.

Можна виділити коло мотивів «Польових досліджень». Тут не ідеться тільки про культ трагічного кохання та божевільної любові, але передусім про конфлікт між чоловіком і жінкою на основі виживання жінки в будь-якій ситуації.

Як було згадано вище, одна з наскрізних тем роману - любовна. Т. Гундорова узагальнює, що О. Забужко показує окрему любовну драму як глибоку колоніальну травму, яка вразила цілий народ і зруйнувала простір роду. Головна героїня мріє про ідеального чоловіка-українця. На інтимному рівні – перед нами виступає невдалий роман письменниці і художника, болісно пережитий письменницею. У широкому сенсі – це трактат про неадекватність українського чоловіка, про його безвідповідальність та інфантилізм, небажання і невміння любити по-людськи, а не по-чоловічому як «machо». Він дитина, віками пригнобленої нації, компенсує свою ущербність, закомплексованість і неволю, пригноблюючи свою подругу. Пригнічення починається в ліжку, у виборі форм сексу, і закінчується неповагою до неї як до творчої особистості. Саме тому приречена «велика» любов письменниці та художника, і так само приречена на екзистенціальну самотність українська жінка-письменник.

Дальшою ознакою твору є факт, що «дослідження» Оксани Забужко – це висловлювання індивідуальних думок на тему українського сексу. Якщо говорити про «сексуальну свободу» О. Забужко,

то еротика чи навіть сексуальність, тілесність у цьому творі використано з багатьма підтекстами.

Перш за все Забужко цікавлять два моменти – ідентичність жінки і національна ідентичність. У романі присутні і традиційні для української національної самосвідомості мотиви самобичування - авторські жалі з приводу непрочитаності української літератури, з приводу нереалізованості у цивілізаційному процесі українського народу. Оксана голосом своєї героїні зізнається, що якби вона писала, наприклад, російською або англійською, не валялися б роками її книжки на полицях київських книгарень.

Людина в постколоніальному суспільстві відчуває страх. Оголення тіла «дослідження з сексу» є отим звільненням від страху. Героїня відкриває свої бажання тілесні, тобто говорить про те, що відчуває, що жінка може бути не лише об'єктом утіхи і насолоди чоловіка а заодно не боїться вживати ті слова, ті поняття, що донедавна були забороненими, вона не боїться, переборює свій страх, проте залишається чужою у своєму суспільстві. С. Філоненко далі розвиває цю думку: «така особистість «вбирає» в себе скарби людської культури, вона відкрита до діалогу з нею і водночас сама творить нові культурні цінності, прагнучи реалізувати себе в якомога ширшій сфері художньої та інтелектуальної діяльності».⁹⁰

Ще одну важливу тему можемо знайти у романі, якої не спостерігаємо у її поезіях – це материнство. У психології жінки формується материнські риси в зв'язку з переживанням любові до чоловіка. Саме з цього твору ця тема поглиблюється і це вже не лише бажання народити сина від коханого чоловіка, а ціла тема родини, що у творчості О. Забужко осмислюється як духовна єдність, спорідненість душ.

Дальшою нетиповою ознакою твору є також назва книжки «Польові дослідження з українського сексу», яка, безсумнівно, належить до унікальних, сама по собі лоскоче уяву, насторожує, інтригує, з іншої сторони шокує. «У читача завжди народжується власний образ про книжку, що не збігається з авторським. Недарма кажуть, що кожна книжка має стільки версій, скільки

⁹⁰Філоненко, С.: Ін: <http://www.bdpu.org/philological_faculty/Ukrzarub_lit/s_filonen/nov_tip.doc> [12. 12. 2010].

людей її прочитало... Щодо заголовка, то виник він у процесі писання – коли я починаю щось писати, то ніколи не знаю, як воно називатиметься. Пам'ятаю, як набирала на комп'ютері епізод, коли героїня готувала доповідь на американський симпозіум, думаючи в цей час про зовсім інше, відтак промовила: «Леді й джентльмени, тема моєї доповіді – польові дослідження з...». У цей момент я захихикала, а потім зрозуміла, що то і буде заголовок».⁹¹

Домінуючим виступає іменник «дослідження», прикметник «польові» спрямує на думку про широке розгалуження, «поле діяльності», «розповсюдження», а словосполучення «... з українського сексу відразу вказує на предмет «дослідження і обґрунтування».

Ж. Дусова також зауважує, що назва роману «амбівалентно» сприймається. «Якщо «дослідження» розуміти як процес, зайвий прикметник «з» - «Польові дослідження клімату Українських Карпат». Якщо ж дослідження – то є наукова праця - «Дослідження з історії мови» - зайвий прикметник «польові», а іменник «дослідження» має бути в однині».⁹²

Крім оригінальної назви роман «Польові дослідження ... » є цікавим також своїм мовостилем. Саме композиція мови, стилю становить концептуальну сутність тексту, що було найбільш нейприйнятним для рецензентів. Використання ненормативної лексики – одна зі стратегій, до якої не раз зверталися авторки-феміністки, зокрема й для підриву гендерних стереотипів та означення реверсивності гендерних ролей.

Для роману характерна відверта постмодерністська структура та форма. Його «багатоголосся»⁹³ твориться на основі відкритої фрагментарності, цитування і автоцитування, пресипування англійськими виразами. «Оксана Забужко у своїх «Польових дослідженнях» достеменно підняла цілину українського слова, наситивши й запліднивши текстуру безліччю вербальних форм, нюансів, зворотів, що стали раритетними, ексклюзивними (або сприймаються як такі), з усіма їхніми мелодійними смисловими, колористичними напівтонами й відтінками, з усією специфікою западного, ароматного синтаксису їхніх сполучень. У тексті ані на хвилину не вщухає музика етнічного

⁹¹ Забужко, О.: Ін: <<http://www.simya.com.ua/articles/51/8611/>>[26. 6. 2010].

⁹² Дусова, Ж.: Не кулінарні дослідження з сирового тіста // Слово і час. – 1996. – №8-9. – С. 68.

⁹³ іншими словами поліфонічність

вербального свята, позаяк «Польових досліджень з українського сексу» тримають якраз на концепції гранично автентичного Слова, зреалізованої письменницею».⁹⁴

О. Забужко започаткувала стиль письма, який прийнято називати «мовою тіла». Головна героїня дуже часто говорить про своє тіло. Про тіло красиве, про тіло, що болить, про тіло, що прагне насолоди. У Забужко тіло є як символ чогось існуючого, що можна відчутти, побачити, це як доказ конкретний і беззаперечний.

Мовна нетрадиційність може розглядатися як один із багатьох способів бунту, окреслених в тексті, направлених на руйнування усталеної структури суспільства, в тому числі й мовної. Засобом характеротворення стає образне зображення голосу героїні. Як зазначає Т. Гундорова: «Креолізованість тексту виявляється в тому, як проза чергується з вкрапленням поетичних строф, цитат, англомовних фраз, культурологічних відступів, курсивів, виділень, латинських та кириличних знаків, що й творить відчуття різнорідности, яке формує та утримує вкрай відверта й пристрасна оповідь героїні».⁹⁵

Інтоніційне багатство мовлення свідчить про насиченість внутрішнього життя жінки. У тексті бачимо велику кількість довгих, складних речень, з багатьма ускладненнями та знаками пунктуації. Це допомагає читачам створювати атмосферу і проникнути в думки героїні, яка в них немає чіткого порядку, визначеності, що реально демонструє жіночу психіку. Дослідниця Ж. Дусова зазначає, що у творі немає чіткого сюжету: «Думки героїні хаотичні, непорядковані, часто непослідовні».⁹⁶

І саме це - наочний показ синтезу психічної і розумної діяльності – засвідчує психологізм роману. Психологізм роману виявляється у сповіді героїні, оформленій як внутрішній монолог, і як власне пряме мовлення, яке за змістом є синтезом спогадів роздумів, уявлень про майбутнє. Неподільність тексту тримається на «потокі свідомості», якому голос героїні превалює над авторським вставками. Зустрічаються в прозі і діалогізовані

⁹⁴ Голобородько, Я.: Ін: <<http://www.nbu.gov.ua/portal/All/herald/2008-01/a6-n1.pdf>>[28. 6. 2010].

⁹⁵ Гундорова, Т.: Український літературний постмодерн. «Критика», Київ 2005, С. 264.

⁹⁶ Дусова, Ж.: Не кулінарні дослідження з сирового тіста // Слово і час. – 1996. – №8-9. – С. 68.

внутрішні монологи, представляючи собою то розмову авторки і героїні, то суперечку з внутрішнім голосом, які відбуваються всередині її ества. Мовлення героїні - образне, яскраве, змістовне. У головної героїні є властива особлива чутливість до слова, що свідчить про високу культуру її мислення.

Якщо з другого боку говорити про лексику цього роману, то можна зауважити досить багато особливостей. Це наявність в тексті вульгаризмів (придурок, мудак, паскудна), жаргонізмів, просторічних слів та словосполучень (сачконути, трахнути, приבלатньономим, матом засандалити, блатне бабисько). Унікальною особливістю мови «Польових досліджень» є своєрідне поєднання цілих слів – можна сказати, авторських неологізмів, які для нас відтворюють нові поняття та образи (казна-якій-з-ряду-йому-же-несть-кінця, сякого-не-якого, діорівські-сен-лоранівські, болісно-жаждиво). Авторка також вживає різні слова, які не перекладає з англійської мови для передання колориту (broken relationship, straight after the divorce, fear of intimacy) і багато іншомовних запозичених слів (джус, дівочка, дрінк).

Як роман-есе характеризується невеликим обсягом, довільною композицією, в структурі якої прозовий текст завжди переплітається з поезіями авторки. Лірика була і є однією з творчих іпостасей Оксани Забужко. У різних розмовах про себе Оксана Забужко чимало уваги приділяє своєму становленню у поезії. Вона не раз наголошувала, що вже у вісім - дев'ять років писала вірші, що нагадували «дисидентсько»-патріотичну лірику. Про це вона сама згадує в «Автобіографії», зазначаючи, що писання віршів було своєрідною потребою спілкування зі світом і почалося ще в «дописемному віці». Оксана Стефанівна почала писати вірші тоді, коли була Оксанкою.

«Тим інтенсивніше було внутрішнє життя – вірші я почала писати з того ж таки п'ятилітього, «дописемного» віку. Причому, паралельно з «дитячими» віршами – про зайчиків, сонечко, дощик – що їх охоче друкували якийсь час у періодиці, я вже у вісім-дев'ять літ натхненно шкварила таку «дисидентсько»-патріотичну лірику, що

сміливо можемо сказати: своїм «шістдесятництвом» я чесно відхорувала в дитинстві».⁹⁷

Отож, поезія Оксани Забужко виростає з внутрішньої, первісної потреби писати. Вадим Скуратівський у передмові до збірки «Сестро, сестро» зауважує, що «безнастанні дитячі ретроспекції письменниці нагадують нам, що вона передовсім лірик».⁹⁸

Сама авторка ще у 1987 році захистила дисертацію під назвою «Естетична природа лірики як роду мистецтва», у якій класичний аристотелівський поділ літератури на лірику та епос пов'язала з гендерним підходом: ліричний рід – із жіночим началом, а епічний – із чоловічим. Отож, із цього можемо зробити висновок, що, без сумніву, лірика – найближча авторці як поетесі і як жінці. І не тільки в царині поезії, а й у прозі (і не лише у художній), це до певної міри усвідомлений вибір, не лише форми вислову, а й способу моделювання дійсності. Саме слово «творчість», на її думку, є претензією привласнити собі функцію Бога.

«Мова поезії може бути зрозумілою і без спеціальних знань про країну та її літературну традицію – або, іншими словами, що в нашому божевільному світі поезія, хоч який на позір езотеричний жанр, і далі зберігає роль універсального засобу спілкування «від серця до серця» поверх усіх кордонів. А раз так, то для всіх нас ще є надія на прийдешнє століття. Дякую за те, що підтримали цю надію».⁹⁹

Для порозуміння поетичного світу «Польових досліджень...» необхідно зосередити увагу на спосіб поетичного творення Оксани Забужко. За словами літературних критиків, автрока в романі є більше поет, ніж прозаїк, і більше мислитель-есеїст, аніж поет.

Сама поетеса стверджує, що добра поезія є безособовою, що вона існує незалежно від авторської волі. У поезії авторська особистість, на думку Забужко, не проектується на текст прямо, як у прозі, а отже – поезія може існувати анонімно, не збуджуючи жодного інтересу до авторської особи. Чи це

⁹⁷ Забужко, О.: Сестро, сестро. Автобіографія. «Факт», Київ 2003, С. 230.

⁹⁸ Скуратівський, В.: Нельотна погода. Замість предмови та замість монографії // Забужко, О.: Сестро, сестро. «Факт», Київ 2003, С. 11.

⁹⁹ з листа Оксани Забужко до Фонду Всесвітнього Зобов'язання з приводу присудження їй Поетичної Премії – 1997, 16 травня 1997 р.

часом не стало підставою переходу авторки від недостатньо атракційної ролі Забужко-поета до скандально-популярної і впізнаваної постаті Забужко-прозаїка?

Література ХХ ст., зокрема література постмодернізму, схильна до порушення жанрово-видових форм. Проза і поезія Оксани Забужко цікава з погляду змішуванням родового і жанрового. Її письмо іде від поезії до прози., тому що Оксана Забужко є лірик не лише в поезії, а й у прозі та есеїстиці. Сама Оксана краще znana як автор наукових есеїв та віршів, радше ніж автор прози. Але злі язики стверджують, що її творчість зараз ведеться не навколо інтимної ліричної поезії, а радше, на думку деяких, навколо грубої невитонченої прози.

Процес епізації поетичного тексту полягає в тому, що вірші щораз більше наповнюються епічними елементами та структурами прозового мовлення і з'являються форми непрямой, неавторської мови – діалог, монолог, авторські ремарки тощо, розхитується структура вірша.

Найближче поетесі – римоване письмо, хоча звертається вона і до верлібру,¹⁰⁰ і до віршів у прозі, і до оригінального білого вірша.¹⁰¹ Експерименти із жанрами, створення синтетичних жанрових сполук, що користають із засобів інших видів мистецтва, покликані увиразнити чи інтимізувати автроську нарацію, розширити можливості поетичної мови та покращити рецепцію мови.

Вірші у «Польових дослідженнях ... » можемо зрозуміти як непомітну лінію між романтичним, сексуальним та еротичним, які мають феміністичну мету без жодного страху чи самостримання. Авторська індивідуальність пов'язана з поняттям свободи, яка реалізується в романі через поняття «творчої свободи». На прикладі героїні у процесі її творчості визначається те, що жінка має дар письменниці. Творчий акт для неї є засобом саморозкриття, способом осягнути повноту людського буття.

«У Польових дослідженнях з українського сексу» Оксану Забужко передусім бентежить слово – його природна фоніка, експресивні ритми, мисленнєвий тонус. Авторку хвилює не стільки сама думка або кавалькада думок, скільки ліричне звучання, відлуння, міжлуння, ба навіть ліро-епічне

¹⁰⁰ фр. vers libre — вільний вірш

¹⁰¹ неримовані вірші

мегалуння думок. Вона працювала над реченням як поетеса – щоб ці речення, фраза, текстовий період виділялись, були живими, буяючи кожною лексичною формою, словосполученням слів, кожним сплеском метафорики, кожними літерами і звуком, вільно буяючи навіть розділовими знаками, що доволі примхливо й емоційно почленовують текст, нагадуючи про те, що художник, творець вільний настільки, наскільки він сам воліє таким бути».¹⁰²

За таких умов, можна зробити висновок, що значну частину у романі відіграють поезії та уривки з них, введені до тексту як твори самої героїні – поетеси. Поезія головної героїні якнайтісніше пов'язана з підсвідомістю, майже незалежної від її волі. Поезія артикуле те, що залишається замовчуванням підтекстом любовного взаємозв'язку у романі.

¹⁰² Голобородько, Я.: Ін: <<http://www.nbuv.gov.ua/portal/All/herald/2008-01/a6-n1.pdf>>[28. 6. 2010].

3.1. Прояв сексуальної свободи головної героїні у романі «Польові дослідження з українського сексу»

У сучасній літературі можна знайти непомітну лінію між сексуальним та еротичним. Вона визначена індивідуальним читачем, але також нормами суспільства, в якому він живе. «Советский энциклопедический словарь» (1988) визначає «еротику» як «стать; сексуальність, сукупність психічних реакцій, переживань і вчинків, пов'язаних з проявами і задоволенням статевого потягу». «Еротика (від грецького *eros* -любов, пристрасть) у широкому розумінні — сукупність всього, що пов'язано зі статевою любов'ю, у вузькому - психологічні аспекти сексуальності, її розвитку і проявів у спілкуванні, моді, мистецтві тощо».¹⁰³

З настанням незалежності література перестала бути інструментом ідеології, мало того, вона стала майже аполітичною «нині література болісно набуває органічного для неї статусу, виробленого світовою історією існування мистецтва, - бути максимально незалежною від політичної влади».¹⁰⁴

На наш погляд, перші спроби сучасного українського процесу виявляються в творах нинішніх авторів, які відкрили небачені досі можливості свободи слова у сфері літератури. Більшість авторів почали працювати з елементами еротики і з'явилися як «вибух» в українській літературі.

У країні, де впродовж тривалого часу панували тоталітарні ідеологічні заборони, зароджується культуриний феномен доби, який відкриває сильний еротичний струмінь, відчутній зокрема в творах феміністської прози. Він пов'язаний з політичними, психологічними, соціологічними питаннями, і секс визначається суспільною силою, яка ламає класичний жіночий архетип. Таким чином, жіночій прозі властиве активне розгортання сексуальної проблематики.

Отже, в художній літературі розвивається жанрове та стилістичне розмаїття, яке допомогло перебороти міф, пов'язаний із зображенням відвертих любових сцен. Сучасні письменниці часто відкривають тіло у своїх романах і описують вульгарні сцени з метою справити естетичний шок на читачів. Н. Зборовська з'ясовує, що «зокрема ідеться про артикуляцію в текстах нового

¹⁰³ Трумбач, С.: Ін: <[http:// dotyk.in.ua/trymbach.htm](http://dotyk.in.ua/trymbach.htm)>[10. 8. 2010].

¹⁰⁴ Климчук, В.: Естетика тоталітаризму// Сучасність – 2001. – Ч 4. – С. 134.

покоління агресивної сексуальності».¹⁰⁵ З другого боку, нинішні читачі мають також підвищений інтерес насамперед до сексуальності, а не до духовної цінності любові.

Притім, це явище не можна однозначно засудити як аморальне, хоча так часто практикується у літературній критиці. Своєрідною «відповіддю» на ці міркування критиків стала поява яскравого феномена жіночої прози О. Забужко. Критики кажуть, що після появи роману «Польові дослідження з українського сексу» вже не йдеться про табування жіночого досвіду в культурі. Фабула «сексуальної одісеї» окреслена не дуже чітко і складається з еротичних пригод та деяких інших «перипетій». Від банального «жіночого» роману, цей роман відрізняється стрункою системою авторських емоцій та рефлексів, котрі якраз і є головним організуючим початком тексту. Тим більше, головна тема роману не жіноча, а чоловіча – почуття духовної, душевної та інтелектуальної незадоволеності від спілкування з сильнішою половиною людства. Надсвідома, майже метафізична імпотенція сучасного українського чоловіка – ось що доводить до розпаду і саму Оксану і її літературне alter ego.¹⁰⁶

Героїня «Польових досліджень», самотня і сильна, дуже часто вона байдуже ставиться до любові, стосунків, всіх цих романтичних переживань. Еротичні моменти не часто зустрічаються в тексті, проте романтики у зображенні статевого акту немає – епізоди досить грубі. У плані реалізації конструктивного сексуального світопростору письменниця найчастіше схиляється до мазохістських сцен: «... шрами, порізи, опіки, навіть представлена історія дев'ятимісячної (а тож дев'ятимісячної!!!) mad love, із якої вийшла – правдива madness, а тоді ти просто гладила його ногою по голові, переповнена ніжністю, ідіотка слинява, жорсткий мужський «йоржик» приємно поколював тебе в ступню, - і зненацька він, спритно вивернувшись, притис твою ногу до постелі: так так? тобі, значить, подобається кусатися? А якщо мені зараз сподобається тебе підпалити, що тоді? – і ти вгледіла приставлену до свого підкоління запальничку, і замість похолонути під прицілом вперше тоді перехопленого осміху з нагло випертими з-під горішньої губи іклами,

¹⁰⁵ Зборовська, Н.: Криза жіночости на українському порубіжжі Сучасність – 2004. – Ч 3. – С. 128

¹⁰⁶ лат. «інше я», друга сутність людини, друга особистість, або особа всередині особи

спитуючого погляду, од якого звідтоді завше боронилася сміхом, тільки трохи здивувалася, не так щоб зовсім притомно – дивно, до якої міри його присутність, як ди-намітом, глушила в тобі всі, доти такі незлецьки розвинені, захисні інстинкти, що сливали, як риба горіче-рева, поки ріку й далі стрясало – вибух за вибухом».¹⁰⁷

Еротика у Забужко не призначена для зображення якихось романтичних моментів, не для зображення великої любові. Її еротика менше стосується кохання. Оголене тіло і пригоди, пов'язані з ним, використані у цьому тексті трохи з іншою метою. Як зазначає І. Бондар-Терешенко «еротичний дискурс у романі О. Забужко можемо зауважити як те, що авторка успішно долає комплекс романтичних ілюзій, притаманний патріархальній традиції національного наративу».¹⁰⁸

Головна героїня ніколи не прагне до піднесено-патетичного зображення почуття любові. Така любов для неї – випадковість, яка є знесильююча і травмуюча. Тому любов для неї «смерть і недуга». Любов постає як покарання, небажана річ людського життя: «Оттака лобись, кобіто, - закохалася. Ще й як закохалася – вибухла наосліп, полетіла сторч головою, дзвенячи в просторі відьомським сміхом, підхоплена незриними нуртами, і біль той перепинив – а мав би, - та ні ж, вирубала в собі всі застережні табло, що жахтіли червоними лампочками на межі перегріву – достоту перед аварією АЕС, - і тільки вірші, що негайно ввімкнулися натомість і пішли суцільним, нерозчленованим потоком, пропускали недвозначні сигнали небезпеки: в них нав'язливо проблимували – ад, і смерть, і недуга».¹⁰⁹

Далі авторка поглядає на жіноче тіло і пояснює жіночі бажання. Але тут тіло не є лиш об'єктом сексуальних стосунків, воно виконує й інші функції. У сексуальному плані інтерпретується й образ вітчизни. Називаючи себе «націонал-мазохісткою», прагне водночас до подолання національних стереотипів поведінки, пов'язаних із комплексом меншовартості, що якнайцінніший подарунок і дала їй в Америку вітчизна: «божевільним страхом і собі впасти в ряд, не збутись, скапцаніти, як всі в по-передньому поколінні, і позапопередньому, і в поколінні перед позапопереднім (тим узагалі привелося

¹⁰⁷ Забужко, О.: Польові дослідження з українського сексу. «Факт», Київ 2006, С. 14.

¹⁰⁸ Бондар-Терешенко, І.: Еротика в дискурсі 90-х // Кур'єр Крибасу. – 2005. - №165. – С.191.

¹⁰⁹ Забужко, О.: Польові дослідження з українського сексу. «Факт», Київ 2006, С. 27.

– бодай не згадувати!), цілу молодість вона рвалася геть з льоху, де ядушно смерділо напіврозкладеними талантами, догниваючими в безруху життями, прілллю, і цві-лллю, немитим сопухом марних зусиль».¹¹⁰

Забужко не раз наголошує на тому, що люди в країні інфіковані страхом. Постколоніальна людина - це людина, яка боїться говорити голосно, відкриватись – це людина закрита. Головна героїня намагається здолати свій страх, вона оголюється, відкриває своє тіло. У Забужко тіло є як символ чогось існуючого, що можна відчутти, побачити, є як доказ конкретний і беззаперечний. Тіло є інструментом самої героїні, воно залежить від неї, від її переживань. На ньому, як на папері фіксується історія. Текст вибудовується за принципом нарощування сексуальних можливостей: чим більше сексуальних забаганок реалізується – тим правдивіший шлях свободи: «Візьми в ротика ... Глибше візьми ... Глибше, ну! – суха ложка рот дере – еге ж, оце воно – попервах і вона не пробувала якось порозумітися, розтлумачити, що їй теж би, своєю чергою, спершу дечого хотілося, і не тільки «там»: крім статевих органів, тебе в мені більше нічого не цікавить?». ¹¹¹ «Чи можна взагалі зрозуміти світ людей, що мислять про власний статевий орган у третій особі? Коли тобі кажуть, а той чоловік лиш так і казав - «Розкрий її». ¹¹² «тобі взагалі треба б з двома мужиками спробувати, знаєш, як би це тебе вставило!» - цілком можливо, що й вставило б, недарма ж я любила під час кохання кусатися, впиватись вустами в палець або плече, затягуватись до запаморочення доглибним цілунком». ¹¹³

У тексті також можемо бачити як еротичу жіночого, так чоловічого тіла: «що здоровий хлоп може там годину робити, онанує, чи що? ... навіть сперма його, здавалось, не мала запаху». ¹¹⁴ «Поясни мені одну штуку. Поясни, бо я щось ніяк не в'їду. Ти що ж справді вважаєш, що коли у тебе стоїть, не зразу кінчаєш, то ти вже й князь, і жінка мусить сукати ніжками й прискати окропом». ¹¹⁵

¹¹⁰ Забужко, О.: Польові дослідження з українського сексу. «Факт», Київ 2006, С. 53.

¹¹¹ Забужко, О.: Польові дослідження з українського сексу. «Факт», Київ 2006, С. 13.

¹¹² Забужко, О.: Польові дослідження з українського сексу. «Факт», Київ 2006, С. 13.

¹¹³ Забужко, О.: Польові дослідження з українського сексу. «Факт», Київ 2006, С. 18.

¹¹⁴ Забужко, О.: Польові дослідження з українського сексу. «Факт», Київ 2006, С. 61.

¹¹⁵ Забужко, О.: Польові дослідження з українського сексу. «Факт», Київ 2006, С. 71.

У тексті можна знайти і зображення фригідного тіла. Аналіз наслідків тоталітарного режиму чи не вперше в художній формі здійснено Оксаною Забужко саме у сфері сексуального життя. Авторка фригідністю мотивує соціальну приниженість жінки – адже для раянського періоду українського життя заборона на сексуальні стосунки стосувалась усіх. Фригідність – наслідок соціальної скутості, страху бути не таким, як усі: «Відкриття: ось так сприймають світ фригідні жінки! Був час – в останніх днях співжиття і зараз по розриві – коли, забачавши по телевізору еротичну сцену, вона починала плакати. Тепер дивиться спокійно, як зоолог на злягання ящірок».¹¹⁶

У таких умовах можемо сказати, що тілесність, зокрема жіноча, залежить від суспільних змін. У плані інтерпретації тіла Оксаною Забужко, можемо також твердити, що для неї існує таке поняття, як «сексуальна самотність». Незреалізованість мільйонів сексуальних діалогів, зубоження поетики еросу в літературі та культурі, соціальна фригідність – усе це чинники, а водночас і наслідки людської самотності.¹¹⁷

Можна зробити висновок, що у сучасній жіночій прозі Оксана Забужко представляє нову концепцію сексуальності й особистості жінки, яка формувалася на основі постмодерного й феміністичного дискурсів.

У своєму творі письменниця створила новий тип «героїні-інтелектуалки», яка вирішує разом з життєво важливими проблемами, ще гендерні питання. Крім того, жіноча нестандартність героїні підкреслена її художньою професією, яка також сприяє вмінню неперевершено передавати свої почуття іншим людям. У своїх творах вона відкриває назовні свій внутрішній світ. Це емансипована жінка, крізь образ якої зображається професійний світ як самореалізація, позначена неабияким проблематизмом. Роман «Польові дослідження» є своєрідний щоденник особистого життя головної героїні – талановитої української письменниці, що була змушена виїхати за кордон. Героїня роману Оксана є інтелектуалкою, особистістю незалежною, самодостатньою, здатною, так би мовити, до внутрішнього самотояння.

¹¹⁶ Забужко, О.: Польові дослідження з українського сексу. «Факт», Київ 2006, С. 86.

¹¹⁷ Карабьова, О.: Сексуальність як вияв самотності у прозі Оксани Заужко// Слово і час. – 2003. – №7. – С. 76.

Вона є передовсім жінкою, до того ж українкою – до того ж українською письменницею, яка уявляє себе справжнім геніальним творцем і усвідомлює власну приреченість – жінки, українки, поетеси. Професійна діяльність письменниці є для Оксани не просто засобом самореалізації, але й нескінченим процесом віднайдення власного місця у світі. І через творчість підтримує її і надає сенс життю. Одночасно намагається знайти компроміс між визнаними суспільними цінностями (сім'я, виховання дітей, ведення домашнього господарства) та власною реалізацією творчого потенціалу.

Її професійна самореалізація переплітається з прагненням бути сильною і рівноправною партнеркою з одного боку та одночасно слабкою і жіночною; тобто жінкою, яка також прагне відчувати підтримку та опору від свого партнера-чоловіка. Особливо це стосується почуття кохання чоловіка до жінки. Оксана шукає гідного духовного та інтелектуального партнера, але всі пошуки марні – її оточують суцільні імпотенти¹¹⁸. Нездійснена романтична мрія про щасливе взаємне кохання обертається насправді трагедією для жінки, смертю її жіночності. Вперше вона бачить художника як «українця-переможця», вона зображена як випадок незвичайної долі на тлі вигиблої чоловічої сили і мужності: «перший *готовий* – кого не треба було вчити української мови, тябричити йому на побачення, виключно аби розширив спільний внутрішній простір порозуміння ... а то був перший мужчина з *твого світу*».¹¹⁹

Своє кохання вона уявляє як спробу порозуміння з чоловіком – українцем, стати нарівні з ним, що виражається у прагненні побратимства. Але герої нездатні вийти з-під силового поля українського середовища, де має бути трагічним і вести – навіть в еротичі, в сексі – не до задоволення, а до страждання. Нова концепція особистості жінки, безумовно, трагічна: нездоланими є суперечності жіночого духу і жіночого тіла, жінки й чоловіка.

Отже, О. Забужко активісно артикулювала посттоталітарний досвід жінки та змінила ставлення до сексу у новочасному письменстві. У неї домінантно звучать феміністичні ідеї, які активісно спрямовані на пошук соціальної жіночої самототожності та чітко утворюють модерний конфлікт між тілом та душею.

¹¹⁸ в духовному та інтелектуальному відношенні

¹¹⁹ Забужко, О.: Польові дослідження з українського сексу. «Факт», Київ 2006, С. 30.

Висновки

Аналіз стану дослідження обраної теми дозволяє зробити такі висновки: Українська жіноча проза в 90-х роках ХХ ст. починає усвідомлювати себе як специфічний літературний феномен. Культурні і літературні зміни відзначаються активними трансформаційними процесами, які проєктують на загальний стан культури й суспільства. Тому, рецепція новітніх теорій гендерного аналізу, наративу, психоаналізу розширюють методологічні горизонти українського літературознавства. Сучасна ситуація відзначається актуалізацією «жіночого» дискурсу в українській літературі пострадянського простору, представленого творчістю Оксани Забужко, яка декларує жіночу ідею в новій українській літературі. Можемо сказати, що вона є справжньою прихильницею українського фемінізму і активним творцем його філософського, літературно-естетичного і художнього простору. Виступаючи в обороні жіночого письменства, О. Забужко підкреслює, що воно «з-посеред слов'янських — вирізняється, либонь, чи не найдавнішою і найпотужнішою традицією».¹²⁰

Сама творчість Оксани Забужко є активним художнім освоєнням гендерної проблематики, закономірно призводить до формування нового типу особистості жінки, проявленого в художньому образі «нової героїні» жіночої прози – жінки, представниці інтелектуальної, мистецької еліти, яка усвідомлює драматизм свого буття в патріархальному світі, вбачає у творчості шлях до звільнення з-під влади соціальних стереотипів і традиційних жіночих ролей, обстоює в добу розпаду і зневіри одвічні цінності: любов, толерантність, мудрість. Йдеться насамперед про героїню її роману «Польові дослідження з українського сексу». Його в цілому можна сприймати як феміністичний роман, але ідеалом жінки для сучасних авторок є, вочевидь, не феміністка, а «абсурдна героїня» жінка-стоїк, здатна до опору обставинам. Жінка, яка шукає гідного духовного та інтелектуального партнера, але всі пошуки марні – її оточують суцільні імпотенти (в духовному та інтелектуальному відношенні, звісно). Головна героїня роману Оксани Забужко є поетеса, що пропускає через власну емоційну уяву радянську дійсність останніх десятиріч. Через те, вона

¹²⁰ Забужко, О.: Жінка-автор у колоніальній культурі, або знадоба до української тендерної міфології // Забужко Оксана. Хроніки від Фортінбраса. «Факт» 1999, С. 173.

приречена не тільки на психологічну самотність, але й на самотність екзистенційну.

Отже в результаті даного дослідження було проаналізовано специфіку українського жіночого постмодерністського дискурсу в сучасній літературі, джерелом якого можна вважати західний постмодернізм а також власне українську модерну літературу, зокрема жіночу прозу.

Аналіз вибраного роману підтверджує такий зв'язок, наприклад із жіночою прозою початку ХХ століття особливо творчість Ольги Кобилянської, де було створено новий підхід до зображення жінки-матері, жінки-інтелектуалки та жінки-партнера, її психологічні переживання і проблеми у процесі становлення у суспільстві. Але постмодерні мотиви розвитку цієї теми набирають трохи іншого спрямування, тобто жінка не хоче бути тільки сильною інтелектуалкою і рушійною силою у всьому, просто роботом, але прагне до первоначал свого призначення – бути коханою, добою мамою і взагалі символом ніжності і жіночості для чоловіка. Проте постколоніальне суспільство спотворило справжнє призначення жінки і забрало у неї можливість бути бажаною для чоловіка, не тільки як партнера сексуального, але як чуттєву опору жіночності, можливість бути слабкою половиною у найкращому розумінні цього слова.

Вище сказане є головним мотивом та особливістю «вибухового» роману, де головна героїня жінка-інтелектуалка абсолютно відверто розповідає про інтимні подробиці свого життя, де їй бракує щастя та гармонії. Тим самим крізь призму своїх відчуттів наближає читача до розуміння справжньої причини цих страждань - потреби змін усталених стереотипів, руйнування табу щодо місця жінки у суспільстві.

Роман написаний так званою «мовою тіла» - новим стилем письма Оксани Забужко. За характеристикою Гундарової «... проза чергується з вкрапленням поетичних строф, цитат, англомовних фраз, культурологічних відступів, курсивів ... »¹²¹. Героїня роману всі свої почуття передає незвичним способом через тіло, яке болить, радіє, тужить, блаженствує, прагне і т.д. Стиль написання вражає великою кількістю відверто нецензурної лексики, метафор, символів. Крім того, ще однією особливістю є автобіографізм твору, близькість

¹²¹ Гундарова, Т.: Український літературний постмодерн. «Критика», Київ 2005, С. 264.

до реальних подій та відчуттів. Така характеристика належним чином відносить роман до стилю постмодерну.

Реzюме

Mezi nejdůležitější události na konci 80. let a počátku 90. let 20. století lze považovat proces obnovování ukrajinské literatury, jenž v této době nabyl značné síly. Změny v sociálním životě, včetně rozpadu SSSR se samozřejmě začaly odrážet i v literatuře. V roce 1991 se Ukrajina vymanila z okovů sovětského impéria a vyhlásila svoji nezávislost. Začal se budovat suverénní demokratický evropský stát, který zásadně změnil i charakter literárního procesu. Literatura již přestávala podléhat dogmatickým normám socialistického realismu a sami autoři se snažili o hledání nových estetických způsobů v zobrazování skutečnosti. Nové literární strategie se objevovaly zejména po černobylské katastrofě, která probudila i spisovatele starších pokolení jako byli „šedesátníci“ a dala vzniknout nové generaci umělců „postčernobylské“ epochy.

Současná ukrajinská literatura, zaměřující se na nové umělecké trendy, je právě proto nazývána „literaturou po roce 1991“. Spisovatelé svoje díla obohacují o lehkou ironii, smích a sarkasmus. Našedlý sovětský svět nahrazují karnevalem, a tím literaturu svádějí do koryta postmodernismu, v němž sjednocují ukrajinskou modernu s avantgardou. Rodí se hra s textem a čtenářem, improvizace, odkrývají se tabuizovaná témata a po letech mlčení se rodí i první díla se sexuální tematikou. Tato doba je spojena s generací „osmdesátníků“, kteří vracejí ukrajinskou literaturu tam, kam ve světlejších okamžicích směřovala. Duchovní náboj jejich děl je nyní bližší Západu, možná i proto, že v duších těchto autorů je až příliš přítomna bolest při vzpomínce na osudy otců a dědů.¹²²

Ukrajinská moderní literatura je složitý a nejednoznačný fenomén, kdy se do popředí začíná dostávat ženský hlas a stává se nedílnou součástí literárního světa. Společnost se začíná pomalu navracet ke svobodným začátkům vlastní kultury. Jedná se o návrat žen do politiky, umění a v neposlední řadě do literatury. Právě feminismus radikálně mění tvář soudobé ukrajinské společnosti. Začínají vznikat různé ženské organizace, centra a feministické skupiny, které samozřejmě i velkou měrou ovlivnily tvář ukrajinské literatury. V beletrii se jako ve velkém zrcadle začínají odrážet změny spojené s postavením ženy ve společnosti, které rozpoutaly

¹²² ИH: < <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=16067> >[10. 8. 2010].

řadu feministických debat. Začíná se hlasitě mluvit o vztahových problémech mezi muži a ženami a zároveň o diskriminaci samotných žen v patriarchálním světě. Zejména 90. léta zaznamenávají nebyvalé úspěchy v ženské tvorbě. Odvaha jednotlivých autorek dala vzniknout hodnotným literárním dílům, které nahlízejí na svět z jejich perspektivy.

Jméno Oksany Zabužko je spojeno právě s tímto fenoménem. Spisovatelka se zařadila mezi jednu z nejoblíbenějších a zároveň i nejvíce kritizovaných autorek postmodernistického feministického diskurzu v současné ukrajinské literatuře. Do literatury vstoupila v 80. letech, nejdříve jako básnířka, kdy debutovala básnickou sbírkou „*Květnová jinovatka*“ (1985) a úspěšně pokračovala ve své básnické dráze. Postupně vydala sbírky „*Dirigent poslední svíčky*“ (1990) a „*Autostop*“ (1994). Svoji sbírku „*Království poražených soch*“ vydala i v angličtině v Torontu roku 1996 a obdržela za ni v roce 1997 cenu „*Global Foundation Poetry Prize*“. Mimo jiné se věnuje i literárně filozofickým studiím jako například „*Dvě kultury*“ (1990), „*Filozofie ukrajinské myšlenky a evropský kontext: Frankova doba*“ (1992, 1993) nebo „*Ukrajinský mýtus Ševčenka: Pokus o filozofický rozbor*“ (1997).

Mezi ukrajinskými autory a médii se od konce 90. let vytvořil zvláštní druh spolupráce. Řada časopisů a novin oslovila současné spisovatele, aby pro ně psali pravidelné sloupky. Toto propojení novin a spisovatelů obzvláště prospělo kulturním rubrikám, které byly za sovětské éry podřízeny přísnému ideologickému monopolu. Za všechny můžeme jmenovat právě Oksanu Zabužko, která již řadu let přispívá do různých ukrajinských a světových periodik. Výběr ze svých sloupků vydala pod názvem „*Reportáž z roku 2000*“ (2001). Vznikla tak pozoruhodná kniha, po stránce intelektuální i nakladatelské, v níž jsou politické události a všednodenní společenský život nahlíženy z kulturní perspektivy.

Autorka se také věnuje se překladům americké a polské poezie, je kandidátkou věd a viceprezidentkou ukrajinského PEN-klubu. V současné době pracuje ve Filozofickém ústavu Akademie věd Ukrajiny v Kyjevě a opět se těší velké popularitě, díky svému nově vydanému románu „*Muzeum opuštěných tajemství*“ (2010). Jde zatím o nejobširnější román posledního dvacetiletí, tj. období, kdy Ukrajina získala konečně samostatnost, měla možnost se rozvíjet více méně nezávisle na nástupnickém státu Sovětského svazu, tedy Ruska, které tak silnou měrou ovlivnilo staré i novodobé ukrajinské dějiny a mentalitu Ukrajiny. Román či

románová kronika, jak je tato kniha nejvýznamnější současné ukrajinské autorky kritiky často označována, představuje to nejlepší, co se za dobu od vyhlášení ukrajinské nezávislosti urodilo na poli ukrajinské literatury.

Avšak pro mnoho čtenářů je Oksana Zabužko především autorkou románu, velmi provokativně pojmenovaného „*Polní výzkum ukrajinského sexu*“ (1996). Sama autorka laškovně o svém díle dodává, že měl to štěstí a byl označen za skandální, ještě dlouho před tím, než se objevil na světě. V době obecného úpadku společenského významu literatury se již zvyklo nepočítat s tím, že by se vydání románu mohlo stát významnou politicko-kulturní událostí. Avšak potlačování díla ze strany politických míst může být pro literaturu z druhé strany také dobrou reklamou. To se stalo i v případě vydání tohoto románu, který od základu změnil situaci literatury na Ukrajině. Zaprvé dokázal její tržní kapacitu, bylo to první dílo současné ukrajinské literatury, které vyšlo v soukromém nakladatelství. A další neméně závažný moment: *Polní výzkum*, který se již dočkal devátého vydání a je považován za „současnou klasiku“, poprvé otevřel ukrajinskou literaturu rusifikovanému čtenáři. Literatura psaná v ukrajinštině musela urazit dlouhou cestu a dokázat své právo na plnohodnotnou společenskou funkci, včetně té tržní a získat si tak své čtenáře. V této chvíli můžeme upřímně poděkovat Oksaně Zabužko za nejen „kulturně-politické zásluhy, ale i za pouhý vliv, který měl *Polní výzkum* na mladší generace autorů.

Polní výzkum ukrajinského sexu se ve své době stal nejproslulejší ukrajinskou literární událostí v paměti živoucích generací. V roce 2006 proběhl sociologický průzkum ke Dni nezávislosti a v něm byl román označen za knihu, která nejvíce ovlivnila ukrajinskou společnost za 16 let nezávislosti. Sama autorka o svém díle tvrdí, že spisovatelská radost je být čten (dle výroku Virginie Woolfové, vůbec nespočívá v tom, zda ti rozumějí: Vždy více nerozumějí, a je normální, když říkáš něco nového). Být čten – to je v první řadě čistě poučná radost, neboť je to nejkratší a nejefektivnější způsob seznámení se s kulturou, do jaké tvoje kniha padne jako kámen do přehrad.

Například v Německu knihu přijímají jako román o komplexu oběti, v Polsku jako tragédii neporozumění mezi ženou a mužem, ve Švédsku jako obrození žánru národního románu a v Rusku, to se ani nechce věřit, jako protiruský manifest (i když o Rusku v knize nenajdete ani slovo!). „Tedy, každá společnost si knihu otáčí tou

stranou, kde ji samotnou něco pálí. Mimochodem, české vydání s americkou městskou krajinou se mi velmi líbí: pouze v české recepci Polního výzkumu vyšlo na povrch téma východoevropského intelektuála v americkém světě, téma kulturního dialogu mezi Východem a Západem. Nevím, jestli je to hlavně českou klasickou „středoevropskou“ identitou, zostřenou vědomím toho, že skutečně jste tím kulturním průsmekem, mostem, na němž se sjednocuje Východ se Západem. Každopádně jsem poté začala českou literaturu číst trochu jinými očima.“¹²³

Do České republiky se na knižní pulty román dostal v roce 2001 vydaný v nakladelství One Women Press v překladu Rity Kindlerové. Rita Kindlerová, svého času studentka spjatá s brněnskou ukrajinistikou a slavistikou, je dnes nejrazantnější překladatelkou nejen moderní či postmoderní ukrajinské literatury: tuto činnost chápe – a oprávněně – jako kulturní misi a snad i životní úděl. Sama o Oksaně Zabužko mluví jako o „proroku nově nabyté ukrajinské svobody“. Český čtenář jistě podotkne, že román Oksany Zabužko znamená jisté zadostiučení vůči tragice ukrajinského národa. Jedná se o první překlad díla současné ukrajinské literatury do češtiny za posledních několik let, kdy se ukrajinský jazyk měl možnost konečně samostatně rozvíjet a formovat.

Všechny tyto okolnosti nasvědčují, že se stala opravdovou průkopnicí své doby, stejně jako její dřívější předchůdkyně Olha Kobyljanska nebo Lesja Ukrajinka. Spisovatelka boří ve svém díle všechna dosavadní tabu, pracuje s novátorskými postupy a originálně přistupuje k věčným tématům, jako je láska, život i tvorba, propletených s tématy čistě ukrajinskými. Od banálního „ženského“ románu se toto dílo odlišuje vytříbeným výběrem autorských emocí a reflexí, které zároveň vystupují jako hlavní nosník textu a vyrůstají z hlubokého, čistě ženského psychologického chápání světa. A svoboda, nejen ta sexuální, je hlavní ideou celé knihy.

Do jisté míry je román autobiografický. Prolínají se zde zážitky z autorčina osobního života, přestože byl hlavním záměrem rozbor ukrajinské mentality. Jedná se totiž o literární dílo, které se velmi otevřeně zabývá problémy současné

¹²³ In: <http://www.literarky.cz>>[10. 8. 2010].

inteligence po rozpadu Sovětského svazu. Autorka přemýšlí o současných možnostech ukrajinského národa a jeho přežití v euroamerické společnosti.

Zabužčini kolegové spisovatelé rádi příběh často charakterizují jako egocentrický pohled básničky, která se nesnaží pochopit svého přítele. Je jí vytýkána černobílost pohledu na společnost. Její postoj ovšem pramení i z dětství, kdy byli její rodiče pronásledováni komunistickým režimem, a rodina žila dvojím životem. Nacházíme tu tedy i psychologickou analýzu charekterů autorčiných blízkých, vzpomínky z dětství a můžeme si tak udělat přibližný obrázek o ukrajinské národnosti v konfrontaci s kulturou západní. Román je možné pokládat i za feministický, i když v něm hlavní roli hrají obecně lidské a filozofické problémy. Charakteristickým rysem autorčina stylu je zároveň čistě ženský intelektuální pohled na svět, obohacený o dynamičnost, díky které lze plně rozvést moderní metody popisu. Autorčina hořká výpověď o údelu ženy ve společnosti však není pouhým feministickým výkřikem do tmy. Autorka líčí pocity ze svého sexuálního života velmi autenticky. Chodidlo potřísněné spermatem znamená ovšem v celém kontextu hlubokou sociální depresi. Ty nejniternější pocity vkládá Zabužko do krátkých básnických útvarů, obrazně vyjadřující celkový postoj hlavní hrdinky k situacím, kterým je průběžně vystavena. Autorčin citový život je velmi křehký, ale na druhou stranu jeho realita je až mrazivá. Jako hodnotným se jeví především autorčin nadhled, přestože se zpovídá z velmi osobních zážitků.

Předmětem „výzkumu“ se stává moderní ukrajinská žena: „*Ne, ať mi někdo vysvětlí: proč jsem se sakra musela narodit jako žena (a ještě k tomu na Ukrajině)*“.¹²⁴ A její je tragická a zároveň bláznivá láska mezi ní - nadanou, i když trochu samolibou spisovatelkou na studijním a přednáškovém pobytu v USA a jejím milencem - uměleckým malířem: „*Neboť když miluješ doopravdy, nesléváš se s partnerem, ne, ale s rozbuželou anonymní silou, která protíná svými proudy všechno živé, připojuješ se k ní, abys mohla na několik sekund – a- ach! – padnout do vibrující černě s ohnivými okraji, která nemá jméno, ani rozměr ...*“.¹²⁵ Snící o ideálním ukrajinském muži: „*První hotový – kterého nebylo třeba učit ukrajinsky, tahat mu naproti ...*“.¹²⁶

¹²⁴ Zabužko, O.: Polní výzkum ukrajinského sexu. „One Women Press“, Kyjev 1998, s. 17.

¹²⁵ Zabužko, O.: Polní výzkum ukrajinského sexu. „One Women Press“, Kyjev 1998, s. 22..

¹²⁶ ¹²⁶ Zabužko, O.: Polní výzkum ukrajinského sexu. „One Women Press“, Kyjev 1998, s. 29.

I když tuto lásku autorka spíše ukazuje ve světle koloniálního traumatu, který má dopad na celý národ. Za vším líčením bolestivosti pohlavního styku, za spermatem a menstruačními potížemi stavěnými nestřídmě na odív, prosvítá smutek a beznaděj sebevražedného kalibru, zoufalství jednotlivce, který se možná začas propadne do nebytí, což vyúsťuje ve stále větší deprese nositelky jazyka a literatury, jimž ve světě nidko nerozumí: „*Nemáš na vybranou, zlatíčko, ne proto, že bys nedovedla změnit jazyk – výborně bys to zvládla, kdyby ses tím trochu párala – ale pro to, co je v tobě zakleté – věrna mrtvým, všem těm, kteří klidně mohli psát – rusky, polsky, někteří i německy – a žít úplně jiný život, místo aby se vrhali jako dříví do uhasínajícího ohně ukrajinštiny, a co z toho je, kromě zničených osudů a nečtených knížek, stejně jsi na tom dnes i ty, která nejsi hodna je všechny předejít – nejsi hodna, nejsi a dost, jiskřička jejich přítomnosti neexistuje a oni se ukládají ke každodennímu zpopelnatělému bytí, což je tvoje vlast, tvůj rodný dům ...*“¹²⁷

Výchozím bodem jejího neuspořádaného vyprávění je ztroskotání bouřlivého „mad love“ vztahu s ukrajinským malířem Mykolou: „*Měla jsi nádherné nohy; měla jsi nádherné nohy, všechny diorské – saint – lorainské modelky na svých tyčkách by se měly kvůli takovým nohám jít nutně utopit, a teď je už druhý měsíc nevytáhneš z kalhot, protože lýtka máš pokryta jak mapu archipelagem různobarevných, červených a brunátných, šupinatých i loupajících se skvrn – šrámy, řezy, popáleniny, očividná ukázka historie devítiměsíční mad love, ze které se vyklubala skutečná madness a tehdy jsi ho prostě hladila po hlavě, přeplněná něžností, huso hloupá, tvrdé mužské „péro“ ti příjemně potřásnilo chodidlo ...*“¹²⁸ Stáváme se svědky počátku vztahu i nezadržitelného spění ke katastrofě. Na intimní úrovni se před námi odehrává sexuální život, který opět v širším smyslu pojednává o nedostatečnosti ukrajinského muže, jeho nezodpovědnost, infantilitu, zakomplexovanost, neochotu a neschopnost milovat. Setkáváme se s útlakem, který začíná nejdříve pokradmu v posteli přerůstající v neúctu jako člověka až k samotné osamělosti ukrajinské spisovatelky: „*Husa hloupá, už tehdy si měla všimnout, že to není partner – že je ve svém nitru zkamenělý v mnohaletém ledu, prostě nedovede nikoho – absolutně milovat.*“¹²⁹

¹²⁷ Zabužko, O.: Polní výzkum ukrajinského sexu. „One Women Press“, Kyjev 1998, s. 34.

¹²⁸ Zabužko, O.: Polní výzkum ukrajinského sexu. „One Women Press“, Kyjev 1998, s. 24.

¹²⁹ Zabužko, O.: Polní výzkum ukrajinského sexu. „One Women Press“, Kyjev 1998, s. 24.

V této syrové zpovědi sexuálního života hlavní hrdinky se paralelně odráží vyznání jejího vztahu k rodné zemi a jejímu jazyku, jak již bylo řečeno o něco výše, což dává románu úplně novou rovinu.

Po lexikální stránce se spisovatelka nebrání kombinovat vysoký literární styl s vulgarismy, anglicismy a rusismy. Její originální jazyk se také odráží v ruinování tradičního vyprávění. Samotný text je rozčleněn závorkami, pomlčkami a čárkami. Autorka nedodrží celistvost textu, odbíhá od původního tématu, postupně nechává text rozpadat na dílčí momenty. Rovněž se objevují úryvky autorčiných básní, kterými prokládá svoje prozaické dílo. To vše umocňuje čtivost románu odrážející se ve zpovědi hlavní hrdinky, kdy text na mnoha místech je koncipován jako vnitřní monolog. Jedná se o syntézu vzpomínek, myšlenek a představ o budoucnosti. Nedělitelnost textu je založena na tzv. proudu vědomí, kde hlas hlavní hrdinky převažuje nad hlasem autorky. Jako by nám autorka schválně házela „klacky pod nohy“ a zároveň vedla svého čtenáře k tomu, aby se neustále snažil orientovat ve střídajících se časových rovinách a v asociativních přechodech od jednoho tématu k druhému. Mění se i gramatické osoby vyprávění, které avšak stále odkazují ke stejné hrdince.

Oksana Zabužko dosáhla svým nevelikým dílem takové obliby nejspíš proto, že se v něm dotkla hned několika tabuizovaných témat a odvážila se nahlas vyslovit myšlenky, pocity své generace ukrajinských intelektuálů a umělců. To vše se prolíná s nejobecnějším tématem – jaké je to být ženou, zejména pak na Ukrajině, navíc básnířkou, která chce psát svým rodným jazykem na konci 20. století.

Список використаної літератури та джерел

1. Агеєва, В.: Жінка як текст: Емма Андіївська, Соломія Павличко, Оксана Забужко: фрагменти творчості і контексти / Упоряд. Л.Таран. «Факт», Київ 2002.
2. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. «Факт», Київ 2003.
3. Андрухович, Ю.: Плерома 2000. Мала українська енциклопедія актуальної літератури. «Лінея НВ», Івано Франківськ 2000.
4. Бахтин, М.: Автор и герой в эстетической деятельности // Эстетика словесного творчества. «Искусство», Москва 1986.
5. Бондар-Терешенко, І.: Еротика в дискурсі 90-х // Кур'єр Крибасу. – 2005. - №165.
6. Дуб, К.: Автобіографічний синерген // Слово і час. – 2001. – №4.
7. Дусова, Ж.: Не кулінарні дослідження з сирового тіста // Слово і час. – 1996. – №8-9.
8. Гундорова, Т.: Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. «Критика», Київ 2005.
9. Гундорова, Т.: Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. «Критика», Київ 2005.
10. Гундорова, Т.: Український літературний постмодерн. «Критика», Київ 2005, С. 264.
11. Забужко, О.: Витираючи об мене ноги, люди реалізують свої комплекси // Високий замок. – 2004. – 5 лютого.
12. Забужко, О.: Дирігент останньої свічки. «Радянський письменник», Київ 1990.
13. Забужко, О.: Жінка-автор у колоніальній культурі, або знадоба до української тендерної міфології // Забужко Оксана. Хроніки від Фортінбраса. «Факт», Київ 1999.
14. Забужко, О.: Інший формат. «Лілея-НВ», Івано-Франківськ 2003.
15. Забужко, О.: Польові дослідження з українського сексу. «Факт», Київ 2006.
16. Забужко, О.: Сестро, сестро. «Факт», Київ 2003.

17. Зборовська, Н.: Код української літератури. «Академвидав», Київ 2006.
18. Зборовська, Н.: Реальність суб'єктивності та абсолют тексту // Світо-Вид. – 1996. - №3.
19. Зборовська, Н., Ільницька, М.: Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків. «Літопис», Львів 1999.
20. Карабльова, О.: Сексуальність як вияв самотності у прозі Оксани Заужко // Слово і час. – 2003. – №7.
21. Климчук, В.: Естетика тоталітаризму// Сучасність – 2001. – Ч 4.
22. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. «Академія», Київ 1997.
23. Наємко, М.: Про що мовчить український роман? // Літературна Україна. – 1997. – 20 березня.
24. Павличко, С.: Фемінізм / Передм. В. Агеєвої. «Основи», Київ 2002.
25. Полішук, В.: Вісімдесятники як літературне явище // Слово і Час. – 2001. – № 5.
26. Скуратівський, В.: Нельотна погода. Замість предемови та замість монографії // Занепад чи відродження? З творчого обговорення (Дончик В., Зборовська Н., Кухарук Р., Ковалів Ю., Мельник, В.) // Слово і час. – 1996. – №11-12.
27. Сулима, О.: Про що мовчить український роман? // Літературна Україна. – 1997. – 20 березня.
28. Гарнашинська, Л.: Такі різні, такі цікаві ... // Слово і час. – 1999. – №7.
29. Тебешевська-Качак, Т.: Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі Оксани Заужко// Слово і час. – 2004. – №2.
30. Улюра, Г.: Коронована сила жіночої руки, або про тих, хто пише «іншу прозу» // Слово і Час. – 2005. –№ 3.
31. Улюра, Г.: Проблема феміністського тексту і письменницького іміджу жінки-авторки в сучасних українській та російській літературах // Сучасність. – 2005. – № 7-8.
32. Харчук, Р.: Покоління постепохи // Дивослово. – 1998. – №1.
33. Zabužko, O.: Polní výzkum ukrajinského sexu. „One Women Press“, Kyjev 1998.

Інші джерела

1. Агаева, В.: Кризь століття: принагідні візії після постмодернізму.
<<http://www.fact.kiev.ua/books/fragments/37/>>[26. 6. 2010].
2. Голобородько, Я.: Резонансне слово Оксани Забужко в українській прозі.
<<http://www.nbuv.gov.ua/portal/All/herald/2008-01/a6-n1.pdf>>[28.6. 2010].
3. Григорович, А.: Автобіографія як проекція творця та національної літературно-культурної традиції.
<<http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/337413.html>>[27. 6. 2010].
4. Забужко, О.: Витираючи об мене ноги, люди реалізують свої комплекси.
<<http://www.wz.lviv.ua/print.php?atid=27414>>[27. 6. 2010].
5. Забужко, О.: Офіційна сторінка Оксани Забужко.
<<http://zabuzhko.com/ua/>>[27. 6. 2010].
6. Забужко, О.: Покоління починається з бунту проти попередників.
<<http://www.day.kiev.ua/67794/>>[27. 6. 2010].
7. Забужко, О.: Польові дослідження з українського сексу.
<<http://exlibris.org.ua/text/ukrsex.html>>[27. 6. 2010].
8. Забужко, О.: Українці не такі дурні, як звикли про себе думати.
9. <<http://www.simya.com.ua/articles/51/8611/>>[26. 6. 2010].
10. Література постмодернізму
<<http://www.ukrlit.vn.ua/zaruba/article/74.html>>[16. 6. 2010].
11. Новітні напями та течії в літературознавстві.
<<http://www.ukrlit.vn.ua/info/criticism/newest.html>>[26. 6. 2010].
12. Овчарова, С.: Польові дослідження з українського сексу.
<<http://ultra-ua.com/statt/ukra-nska-l-teratura/polov-dosl-dzhennya-z-ukra-nskogo-seksu>>[28. 6. 2010].
13. Окара, А. М.: Записки київської доктора Фауста.
<<http://avtura.com.ua/book/87/reviews/>>[16. 6. 2010].
14. Свято, Р. В. Провлема літературних поколінь: Період безчасся. І Українська поезія 70-х років ХХ ст.
<http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Fil/2007_72/11_svyato_rv.pdf>[16. 6. 2010].

15. Філоненко С. О.: Гендерна проблематика і нова концепція особистості жінки в сучасній українській жіночій прозі.
<http://www.bdpu.org/philological_faculty/Ukrzarub_lit/s_filonen/gender1.doc>[16. 6. 2010].
16. Філоненко С. О.: Концепція особистості жінки в українській прозі 90-х років ХХ століття (феміністичний аспект).
<http://www.bdpu.org/philological_faculty/Ukrzarub_lit/s_filonen/diser.doc>[16. 6. 2010].
17. Філоленко, С.О.: Тип мислячої жінки українській жіночій прозі 90-Х років ХХ століття
<http://www.bdpu.org/philological_faculty/Ukrzarub_lit/s_filonen/ginka.doc>[16. 6. 2010].
18. Havryliv, T.: Touha po románu. Ukrajinské literární perspektivy.
<<http://www.eurozine.com/pdf/2009-06-15-havryliv-cs.pdf>>
[10.8. 2010].
19. Kočík, R.: Dvojjazyčné antologie – literární politka autorů nové vlny.
< <http://www.iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=16067> >[10. 8. 2010].
20. Knyhy: Ukrajina
<<http://www.iliteratura.cz/sekce.asp?sekceID=971>>[10. 8. 2010].
21. Ін: <<http://www.artvertep.dp.ua/authors/zabughko/info>>[20.12. 2010].
22. Ін: <<http://www.ukrlit.vn.ua/short1/qhojj.html>>[20.12. 2010].
23. Ін: <<http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=66349>>[20.12. 2010].
24. Ін: <<http://panioksana.ucoz.com/publ/3-1-0-4>>[20.12. 2010].
25. Ін: <http://www.bdpu.org/philological_faculty/Ukrzarub_lit/s_filonen/termin.doc>[20.12. 2010].

Бібліографія

1. Агеєва, В.: Жінка як текст: Емма Андіївська, Соломія Павличко, Оксана Забужко: фрагменти творчості і контексти / Упоряд. Л.Таран. «Факт», Київ 2002.
2. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. «Факт», Київ 2003.
3. Агеєва, В.: Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації: Монографія. «Либідь», Київ 2001.
4. Андрусів, С.: Сучасне українське літературознавство: тексти і контексти // Слово і час. – 2004. – № 5.
5. Андрухович, Ю.: Плерома 2000. Мала українська енциклопедія актуальної літератури. «Лінея НВ», Івано Франківськ 2000.
6. Бахтин, М.: Автор и герой в эстетической деятельности // Эстетика словесного творчества. «Искусство», Москва 1986.
7. Бовуар, С.: Друга стаття / Перекл. з французької Н.Воробйової, П.Воробйова, Я.Собко: В 2 т. «Основи», Київ 1994.
8. Бондар-Терешенко, І.: Еротика в дискурсі 90-х // Кур'єр Крибасу. – 2005. - №165.
9. Дуб, К.: Автобіографічний синерген // Слово і час. – 2001. – №4.
10. Дусова, Ж.: Не кулінарні дослідження з сирового тіста // Слово і час. – 1996. – №8-9.
11. Грабович, Г.: Кохання з відьмами // Грабович Г. Тексти і маски. «Критика», Київ 2005.
12. Гундорова, Т.: Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. «Критика», Київ 2005.
13. Гундорова, Т.: Український літературний постмодерн. «Критика», Київ 2005, С. 264.
14. Габор, В.: Незнайома антологія української «жіночої» прози та есеїстики другої пол. ХХ – поч. ХХІ ст. «Піраміда», Львів 2005.
15. Забужко, О.: Витираючи об мене ноги, люди реалізують свої комплекси // Високий замок. – 2004. – 5 лютого.

16. Забужко, О.: Дирігент останньої свічки. «Радянський письменник», Київ 1990.
17. Забужко, О.: Жінка-автор у колоніальній культурі, або знадоба до української тендерної міфології // Забужко Оксана. Хроніки від Фортінбраса. «Факт», Київ 1999.
18. Забужко, О.: Інший формат. «Лілея-НВ», Івано-Франківськ 2003.
19. Забужко, О.: Польові дослідження з українського сексу. «Факт», Київ 2006.
20. Забужко, О.: Сестро, сестро. «Факт», Київ 2003.
21. Зборовська, Н.: Жіноча сповідь на тлі чоловічого герметизму: (Жіноча тема в сучасній укр.літературі) // Слово і час. – 1996. – №8-9.
22. Зборовська, Н.: Жіноче письмо на порубіжжі віків: (Леся Українка, Оксана Забужко // Слово і час. – 2004. – №2.
23. Зборовська, Н.: Код української літературі. «Академвидав», Київ 2006.
24. Зборовська, Н.: Перцепція феміністки у західноєвропейському дискурсі та українському письмі // Слово і Час. – 2005. – № 2.
25. Зборовська, Н.: Реальність суб'єктивності та абсолют тексту // Світо-Вид. – 1996. - №3.
26. Зборовська, Н., Ільницька, М.: Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків. «Літопис», Львів 1999.
27. Зубрицькая, М.: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. «Літопис» 2001.
28. Карабьова, О.: Сексуальність як вияв самотності у прозі Оксани Заужко// Слово і час. – 2003. – №7.
29. Климчук, В.: Естетика тоталітаризму // Сучасність – 2001. – №4.
30. Кошарська, Г.: Прояви романтичного та сексуального в сучасній українській поезії // Сучасність. – 2000. – 2 лютого.
31. Крупка, М.: Художні версії любовних драм у сучасному прозовому дискурсі (романи О. Забужко, І. Карпи, С. Пиркало)/М. Крупка // Слово і час. – 2007 – №7.
32. Лавринович, Л.: Сучасний український постмодернізм – Напрямок? Стиль? Метод? // Слово і час. – 2001. – №1.

33. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т.Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. «Академія», Київ 1997.
34. Монахова, Н.: «Підпорядковане» в українському контексті // Сучасність. – 2003. – № 4.
35. Наємко, М.: Про що мовчить український роман? // Літературна Україна. – 1997. – 20 березня.
36. Павличко, С.: Фемінізм / Передм. В. Агеєвої. «Основи», Київ 2002.
37. Полішук, В.: Вісімдесятники як літературне явище // Слово і Час. – 2001. – № 5.
38. Скуратівський, В.: Нельотна погода. Замість предемови та замість монографії// Занепад чи відродження? З творчого обговорення (Дончик, В., Зборовська, Н., Кухарук, Р., Ковалів, Ю., Мельник, В.) // Слово і час. – 1996. – №11-12.
39. Сулима, О.: Про що мовчить український роман? // Літературна Україна. – 1997. – 20 березня.
40. Тарнашинська, Л.: Такі різні, такі цікаві ... // Слово і час. – 1999. – №7.
41. Тебешевська-Качак, Т.: Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі Оксани Завужко// Слово і час. – 2004. – №2.
42. Улюра, Г.: Коронована сила жіночої руки, або про тих, хто пише «іншу прозу» // Слово і Час. – 2005. –№ 3.
43. Улюра, Г.: Проблема феміністського тексту і письменницького іміджу жінки-авторки в сучасних українській та російській літературах // Сучасність. – 2005. – № 7-8.
44. Харчук, Р.: Покоління постепохи // Дивослово. – 1998. – №1.
45. Zabužko, O.: Polní výzkum ukrajinského sexu. «One Women Press», Kyjev 1998.

Ілюстраційні додатки

1. Портрет Оксани Забужко
2. Обкладинка книги «Польові дослідження з українського сексу»
3. Обкладинка книги «Pólní výzkum ukrajinského sexu»

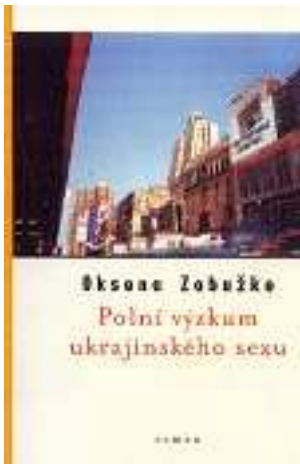

1. Оксана Забужко (Сесія журналу «Публичные люди», березень 2010)¹³⁰

¹³⁰ Ін: < <http://zabuzhko.com/ua/gallery/index.html> >[27. 6. 2010].

2. ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ З УКРАЇНСЬКОГО СЕКСУ (Роман)¹³¹
Київ: «Згода»1996;
Київ: «Факт» 1998, 2000, 2002, 2003, 2004, 2006, 2007, 2008, 2009. - 116 стор.

3. ЧЕСЬКОЮ – Polní výzkum ukrajinského sexu ¹³²
Praha: One Woman Press, 2001; 2002.

¹³¹ Ін: <<http://zabuzhko.com/ua/prose/index.html>>[27. 6. 2010].

¹³² Ін: <<http://zabuzhko.com/ua/prose/index.html>>[27. 6. 2010].